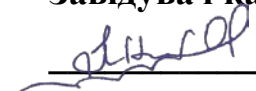

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 Максим БУЛИК
«15» листопада 2025 р

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ РОСІЇ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ
ПАНІКИ ТА ДЕМОРАЛІЗАЦІЇ»

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми «Політологія. Політична
аналітика та експертиза» **Автомєєнка Олега**
Михайловича

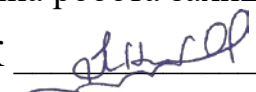
Науковий керівник:

Грідіна Ірина Миколаївна, д.і.н. професорка,
професорка кафедри політології та міжнародних
відносин Маріупольського державного університету

Рецензент:

Рецензент: **Фесенко Микола Васильович**, д.політ.н.,
провідний науковий співробітник відділу
трансатлантичних досліджень, ДУ «Інститут
всесвітньої історії НАН України»

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою відмінно / 94 / А

Секретар ЕК **Максим БУЛИК**

«24» грудня 2025 р.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ	10
1.1. Концептуальні засади та понятійно-категоріальний апарат дослідження.....	10
1.2. Ступінь наукової розробки проблеми й емпірична база дослідження....	18
1.3. Методологічні підходи та методи аналізу ІПСО.....	23
РОЗДІЛ 2. ДЕМОРАЛІЗАЦІЯ ТА ПАНІКА ЯК ІНСТРУМЕНТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ	28
2.1. Інформаційно-психологічні операції в історичній ретроспективі.....	29
2.2. Місце деморалізації й паніки в типології ІПСО.....	37
2.3. Технології формування паніки та деморалізації.....	42
2.4. Індикатори та метрики ефективності інформаційно-психологічних операцій у контексті російсько-української війни.....	46
РОЗДІЛ 3. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПАНІКИ ТА ДЕМОРАЛІЗАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЯХ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (2022–2025).....	52
3.1. Цілеспрямована стратегія деморалізації та індукування паніки в доктрині ІПСО РФ.....	52
3.2. Канали та інструменти реалізації операцій деморалізації та індукування паніки.....	60
3.3. Кейси панічно деморалізаційних операцій рф під час широкомасштабного вторгнення російсько-української війни.....	63
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Актуальність

В умовах сучасних геополітичних викликів інформаційно-психологічні операції набувають критичного значення як інструмент впливу на суспільну свідомість та поведінку. Російсько-українська війна, що триває з 2014 року, стала ареною для активного використання таких операцій Росією з метою дестабілізації українського суспільства, створення паніки та деморалізації населення. Ці операції здійснюються через різноманітні канали, включаючи традиційні медіа, соціальні мережі та кіберпростір, що робить їх особливо ефективними в умовах інформаційного суспільства.

Актуальність дослідження зумовлена кількома ключовими факторами:

- по-перше, зростаюча роль інформаційних технологій у веденні гібридної війни вимагає глибокого розуміння механізмів і технологій, що використовуються для маніпуляції громадською думкою.
- по-друге, необхідність розробки ефективних стратегій протидії таким операціям є нагальною для забезпечення національної безпеки України.
- по-третє, вивчення інформаційно-психологічних операцій у контексті російсько-української війни дозволяє розширити теоретичні знання в галузі політології, психології та комунікаційних наук.

Об'єктом дослідження є інформаційно-психологічні операції як інструмент гібридної війни в умовах російсько-українського конфлікту.

Предметом дослідження виступають технології формування паніки та деморалізації, що застосовуються Росією в рамках інформаційно-психологічних операцій проти України.

Стан наукової вивченості проблеми. Проблематика інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) та гібридних війн стала предметом широкого

наукового дискурсу, особливо з початком російської агресії проти України. Аналіз теоретичної бази дозволяє умовно поділити існуючі дослідження на три групи.

Першу групу складають фундаментальні праці українських науковців, присвячені теоретико-методологічним засадам інформаційної безпеки та гібридної війни. Вагомий внесок у розробку понятійно-категоріального апарату зробили В. Горбулін [13, 55], який розглядає ІПСО як інструмент геополітичного впливу, та С. Федонюк [69, 70], що фокусується на механізмах маніпулювання громадською думкою. Історіографічний аспект проблеми ґрунтовно проаналізовано у працях М. Туранського [67], який дослідив еволюцію ІПСО від традиційних психологічних операцій до складних когнітивних стратегій. В.М. Шемаєв, розглядає когнітивну війну не просто як інформаційний вплив, а як операційну сферу, спрямовану на зміну світогляду та поведінки супротивника через психологічний злам [75].

До другої групи належать дослідження західних вчених та аналітичні матеріали структур НАТО, що фокусуються на новітніх феноменах, таких як «когнітивна війна» (cognitive warfare) та вплив соціальних мереж. Зокрема, К. Дeppe (C. Derpe) та Г. Шаал (G. Schaal) [90] у своїх роботах аналізують концептуальні підходи НАТО до протидії когнітивним загрозам. Механізми операцій впливу в соціальних мережах та їх роль у формуванні суспільної поведінки детально висвітлені у дослідженнях Х. Пастора Галіндо (J. Pastor Galindo) [99]. С. Бахман, Д. Путтер та Г. Дучинський (Bachmann, Putter, Duczynski), доводять, що російська стратегія вийшла за межі класичної пропаганди, створивши замкнений цикл впливу на прийняття рішень як цивільними, так і військовими [83]. Аналітики RAND Corporation (Connable, McNerney, et al) розглядають «волю до боротьби» (will to fight) як критичний фактор безпеки [88].

До третьої групи джерел віднесені наукові розробки, присвячені історичній ретроспективі та технологічній еволюції інформаційно-

психологічних операцій, які систематизували досвід використання засобів інформаційної боротьби від стародавніх конфліктів до локальних війн ХХ століття [10, 29, 48, 53, 60, 62, 65, 69, 70, 82, 84]. Ф. Мутона, К. Піллея та К. ван 'т Ваута акцентують увагу на тому, як розвиток цифрових технологій трансформував класичні методи пропаганди у складні інструменти кіберпсихологічного впливу, що дозволяють здійснювати маніпуляції в режимі реального часу [97]. Американський дослідник Т. Томас проаналізував теорію «рефлексивного управління». Його праці пояснюють еволюцію підходів РФ: від КДБ-шних методів «активних заходів» до сучасних концепцій інформаційної переваги, що використовуються у нинішній війні [112].

Сучасний український контекст еволюції ІПСО у період з 2007 по 2021 роки детально висвітлено у працях Д. Веденєєва та О. Семенюка [6].

Окремий фокус дослідження спрямовано на соціально-психологічний вимір протистояння. Науковці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України аналізують феномен «кризового стилю життя» в умовах війни та наголошують, що адаптація до перманентної загрози відбувається не лише через мобілізацію ресурсів, а й через специфічні зміни у повсякденних практиках та когнітивних установках населення, що є важливим фактором національної стійкості [56].

Третя група охоплює прикладні дослідження російсько-української війни, зокрема аналіз конкретних технологій дезінформації та деморалізації. Сюди відносяться звіти аналітичних центрів (ISW, Amnesty International) [81, 88], матеріали українських фактчекінгових організацій та розвідки з відкритих джерел (OSINT) [20, 21, 22, 26, 30, 32, 36, 40, 47, 71, 89, 110].

Разом з тим, незважаючи на значний масив літератури, питання комплексного використання технологій *паніки та деморалізації* як синхронізованої складової ракетного та енергетичного терору РФ у період 2022–2025 років залишається недостатньо систематизованим, що й зумовило вибір теми магістерської роботи.

Мета дослідження виступає визначення ролі засобів та технологій аналіз інформаційно-психологічних операцій Росії в умовах російсько-української війни щодо формування паніки та деморалізації серед українського населення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- Визначити теоретичні основи інформаційно-психологічних операцій у контексті сучасних конфліктів.
- Проаналізувати основні технології та методи, що використовуються Росією для створення паніки та деморалізації в Україні.
- Дослідити вплив цих операцій на суспільну свідомість та поведінку українського населення.
- Визначити можливі стратегії протидії інформаційно-психологічним операціям з боку України.
- Сформулювати рекомендації для органів державної влади та громадських організацій щодо підвищення стійкості суспільства до інформаційних атак.

Методи дослідження.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження були використані такі методи:

- Аналіз літератури та джерел: систематизація та критичний аналіз наукових праць, офіційних документів, звітів та публікацій, що стосуються інформаційно-психологічних операцій.
- Кейс-стаді: детальне вивчення конкретних випадків інформаційних атак Росії на Україну з метою виявлення закономірностей та особливостей їх проведення.
- Контент-аналіз: аналіз медіа-контенту, соціальних мереж та інших інформаційних каналів для виявлення ознак маніпулятивних технологій.
- Експертне опитування: залучення фахівців з політології, психології, кібербезпеки та комунікацій для отримання кваліфікованих оцінок та рекомендацій.

- Порівняльний аналіз: зіставлення досвіду України з іншими країнами, що стикалися з подібними інформаційними загрозами, для виявлення ефективних практик протидії.

Дана магістерська робота має на меті не лише розширити наукове розуміння інформаційно-психологічних операцій у сучасних конфліктах, але й запропонувати практичні рекомендації для підвищення інформаційної стійкості українського суспільства.

Наукова новизна обумовлена самою постановкою проблеми та полягає у комплексному політологічному аналізі трансформації російських інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) під час повномасштабного вторгнення (2022–2025 рр.). У роботі:

- введено в науковий обіг та обґрунтовано поняття «панічно-деморалізаційні операції» як специфічного різновиду гібридної зброї, що поєднує кінетичні військові дії (обстріли інфраструктури, ядерний шантаж) із синхронізованими інформаційними хвилями для досягнення психологічного зламу суспільства;

- удосконалено методологію дослідження ефективності ІПСО шляхом інтеграції традиційного контент-аналізу з аналізом поведінкових патернів у соціальних мережах (зокрема на платформі X/Twitter), що дозволило виявити кореляцію між російськими інформаційними вкидами та реальною поведінкою населення (евакуація, волонтерство, протестні настрої);

- набули подальшого розвитку наукові уявлення про механізми резильєнтності (стійкості) демократичного суспільства в умовах когнітивної війни; доведено, що горизонтальні зв'язки громадянського суспільства та волонтерських рухів здатні ефективно нейтралізувати вертикальні пропагандистські наративи агресора (на прикладі кейсів «Київ за 3 дні» та «блекаути»).

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для підвищення ефективності державної інформаційної

політики України. Основні положення та висновки роботи можуть бути використані органами державної влади (Міністерством культури та стратегічних комунікацій, Центром протидії дезінформації) для розробки стратегій контрнарративів та прогнозування нових інформаційних загроз.

Запропоновані рекомендації щодо медіаграмотності можуть бути імплементовані в освітні програми для школярів та студентів.

Матеріали дослідження можуть слугувати основою для розробки навчальних курсів з дисциплін «Інформаційна безпека», «Політична комунікація» та «Гібридні конфлікти» для студентів спеціальності «Міжнародні відносини».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Структура дослідження зумовлена його метою та завданнями, відображаючи логіку розкриття теми від теоретичного базису до аналізу конкретних практичних кейсів. Робота складається зі вступу, трьох розділів (десяти підрозділів), висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження інформаційно-психологічних операцій» сформовано понятійно-категоріальний апарат, визначено сутність ІПСО та проаналізовано стан наукової розробки проблеми. Окрему увагу приділено методологічному інструментарію, що дозволяє комплексно досліджувати психологічні впливи в умовах сучасного інформаційного протиборства.

У другому розділі «Деморалізація та паніка як інструменти інформаційно-психологічних операцій» досліджено генезу ІПСО в історичній ретроспективі та визначено роль деструктивних емоційних станів (паніки та деморалізації) у загальній типології психологічних операцій. Виокремлено конкретні технології їхнього формування, а також обґрунтовано індикатори й метрики, що дозволяють оцінити ефективність ворожого впливу в умовах російсько-української війни.

У третьому розділі «Технології формування паніки та деморалізації в інформаційно-психологічних операціях Росії проти України (2022–2025)» проведено прикладний аналіз стратегій агресора. Досліджено канали поширення дезінформації, специфіку індукування паніки в межах російської доктрини та детально розібрано кейси панічно-деморалізаційних операцій РФ, реалізованих під час повномасштабного вторгнення.

Загальний обсяг роботи становить 81 сторінок. Список використаних джерел налічує 85 позицій.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

1.1. Концептуальні засади та понятійно-категоріальний апарат дослідження

У сучасному світі, де інформація стала одним із найпотужніших ресурсів, інформаційно-психологічні операції (ІПСО) відіграють ключову роль у впливі на свідомість та поведінку людей, груп і навіть цілих суспільств. Це не просто поширення інформації, а цілеспрямовані, скоординовані дії, що мають на меті змінити сприйняття, переконання та емоційний стан аудиторії.

ІПСО ґрунтуються на глибокому розумінні психології людини, соціології та теорії комунікації. Вони використовують різноманітні канали та методи, включаючи традиційні ЗМІ, соціальні мережі, кіберпростір, а також міжособистісне спілкування. Головна мета ІПСО - формування бажаної реакції або поведінки шляхом маніпуляції інформацією та емоціями. Це може бути як формування позитивного ставлення до певної ідеї чи події, так і дезінформація, що призводить до сум'яття, страху або недовіри [13, с.15, 17].

Сприйняття ІПСО є критично важливим аспектом, оскільки ефективність будь-якої інформаційно-психологічної операції безпосередньо залежить від того, наскільки точно і бажано її повідомлення будуть інтерпретовані цільовою аудиторією. Якщо аудиторія не сприймає інформацію так, як це було задумано, або якщо вона розпізнає маніпуляцію, операція може виявитися неефективною або навіть контрпродуктивною.

Значущість розуміння та сприйняття ІПСО полягає у поєднанні таких чинників:

- формування реальності: ІПСО прагнуть створити певну «реальність» у свідомості людей. Те, як інформація сприймається, визначає, чи буде ця штучно створена реальність прийнята за справжню. Якщо повідомлення не резонує з цінностями, переконаннями або існуючим досвідом аудиторії, воно буде відкинуто [48, 49];

- вплив на поведінку: кінцева мета ІПСО - вплинути на поведінку. Сприйняття інформації напряму впливає на ухвалення рішень, мотивацію та дії. Наприклад, якщо люди сприймають певну загрозу як реальну (навіть якщо вона перебільшена), їхня поведінка буде відповідною – вони можуть почати панікувати, шукати захисту або вимагати певних дій від влади [38].

- виявлення маніпуляцій: для звичайної людини усвідомлення важливості сприйняття ІПСО є першим кроком до розвитку критичного мислення. Розуміння того, як інформація може бути викривлена, як працюють емоційні тригери та когнітивні упередження, дозволяє ефективніше розпізнавати маніпулятивні техніки та протистояти їм. Це зміцнює інформаційний імунітет суспільства [18].

- культурні та психологічні особливості: сприйняття інформації суттєво різниться залежно від культурних, соціальних, психологічних та навіть індивідуальних особливостей аудиторії. Те, що працює в одній культурі, може бути абсолютно неефективним в іншій. ІПСО-спеціалісти повинні враховувати ці нюанси для досягнення максимального ефекту, а для протидії ІПСО важливо розуміти, як ці особливості впливають на сприйняття інформації [37].

- нейтралізація контрІПСО: розуміння того, як цільова аудиторія сприймає інформацію, дозволяє розробляти ефективніші контрІПСО. Знаючи слабкі місця в сприйнятті або «больові точки», можна створювати повідомлення, які будуть ефективно протидіяти ворожим впливам, розкривати їхню брехню та відновлювати довіру.

Як відомо, інформаційна війна - це дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформації та процесам, що

базуються на інформації та інформаційних системах ворога при одночасному захисті власної інформації та процесів, що базуються на інформації та інформаційних системах. Основні методи інформаційної війни - блокування або перекручування інформаційних потоків і процесів прийняття рішень супротивником. Раніше вважалося, що інформація всього лише забезпечує поінформованість людей про події й факти в навколишньому світі. Інформація сприймалася як корисний ресурс, призначений для розширення людських можливостей. У сучасних умовах інформаційна війна розглядається військовими теоретиками як якісно новий вид бойових дій, активна протидія в інформаційному просторі, а інформація при цьому - як потенційна зброя та зручна ціль. Інформаційна війна розглядає інформацію як окремий об'єкт або зброю, що не завдає фізичної шкоди але може призвести до війни реальної. Інформаційна зброя, як правило, не спрямована на досягнення втрат у живій силі супротивника. Вона не знищує фізично й не руйнує людські, матеріально-технічні та інші ресурси, а підриває основи дії механізмів організації та управління.

Зазначимо також, що війни в інформаційному середовищі в сучасній науці та військових доктринах, на відміну від журналістської практики, зазвичай прийнято називати інформаційними операціями [38], наголошуючи, що вони є лише елементами «реальних» багатоаспектних протистоянь.

Інформаційні операції є компонентами та супроводом більш загальних процесів. Ареною інформаційних операцій є інформаційний простір.

Таким чином, у контексті ІПСО, сприйняття є містком між переданим повідомленням і бажаною реакцією. Без глибокого розуміння того, як інформація буде інтерпретована і прийнята, будь-яка інформаційно-психологічна операція залишається лише набором гіпотез, а її ефективність — під великим питанням.

Щоб осягнути природу інформаційно-психологічних операцій (ІПСО-«influence–information–psychological»), варто розпочати з їхнього

концептуального осмислення, витоків і трансформації в сучасну епоху. ІПСО - це не просто інструмент впливу, а справжня зброя, що вражає розум і волю, залишаючи фізичне поле бою осторонь. За своєю сутністю, інформаційно-психологічні операції являють собою цілеспрямовані дії, спрямовані на формування або зміну психологічного стану, установок і поведінки цільової аудиторії через інформаційні канали. Це могутній комплекс заходів, що використовує медіа, соціальні мережі, пропаганду чи навіть чутки, щоб:

Перекроїти сприйняття реальності, розбурхати емоції та переформатувати мотивацію - чи то серед цивільного населення, чи серед військових, чи в кабінетах урядовців.

Досягти стратегічних і тактичних цілей: деморалізувати ворога, змусити його скласти зброю, послабити опір чи здобути підтримку як усередині країни, так і на міжнародній арені.

Створити передумови для політичних або військових маневрів, де розум стає ключовим полем битви.

У західній науковій традиції ІПСО часто асоціюються з поняттям psychological operations (PSYOP) [100, 101, 105, 108, 114], що є складовою ширших концепцій information warfare (інформаційна війна) та hybrid warfare (гібридна війна) [83]. Це не просто термінологія - це відображення глибинної боротьби за свідомість, яка визначає долю націй .

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) є одним із ключових явищ сучасної політології та геополітики, що вимагає ретельного теоретичного осмислення. Цей підрозділ присвячений розкриттю понятійно-категоріального апарату ІПСО, включаючи їхню дефініцію, структуру та класифікацію. Дослідження спирається на праці визнаних авторів у цій галузі - Федонюка С.В. [69, 70], Горбуліна В.П [13]. та матеріали Глобальної організації союзницького лідерства (GOAL). Аналіз проводиться з урахуванням наукової строгості, гуманного підходу та особистих роздумів, що відображають людський погляд на проблему.

Дефініція ІПСО - Інформаційно-психологічні операції - це складний інструмент впливу, який має як теоретичне, так і практичне значення. Згідно з Федонюком С.В. [69], ІПСО визначаються як цілеспрямовані дії, спрямовані на вплив на свідомість людей з метою досягнення певних політичних, військових або інших цілей. Автор зазначає, що ці операції можуть бути як відкритими, так і прихованими, а їхньою основною функцією часто є маніпулювання громадською думкою чи підрив довіри до інститутів влади. Горбулін В.П. доповнює це визначення, підкреслюючи, що ІПСО є частиною ширшого спектру інформаційних операцій, які використовуються для здобуття стратегічних переваг у геополітичному просторі [55]. Він акцентує на їхній загрозі для безпеки суспільства, що робить це явище особливо актуальним для дослідження. Матеріали Глобальної організації союзницького лідерства додають сучасний контекст, зазначаючи, що ІПСО є невід'ємним інструментом геополітики в умовах інформаційного суспільства, де швидкість і доступність інформації відіграють вирішальну роль [25]. Таким чином, ІПСО - це не просто засіб впливу, а й відображення еволюції політичних технологій у ХХІ столітті.

Розуміння ІПСО неможливе без аналізу їхньої структури, яка складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: впливу (influence), інформації (information) та психологічного аспекту (psychological). Ця тріада є основою для ефективного функціонування таких операцій.

Вплив є головною метою ІПСО. Це може бути зміна поведінки, переконань чи ставлення цільової аудиторії — від окремих осіб до цілих суспільств. Наприклад, у політичних кризах ІПСО можуть спрямовуватися на дискредитацію лідерів чи мобілізацію мас. Як людина, я відчуваю, що такі дії часто викликають обурення, адже вони зачіпають базові людські цінності — свободу думки та справедливість.

Інформація виступає інструментом реалізації впливу. Вона поширюється через різноманітні канали: телебачення, радіо, друковані видання, а в сучасних умовах - переважно через соціальні мережі та цифрові платформи. Швидкість

і масовість поширення інформації в інтернеті роблять її потужною зброєю в руках тих, хто проводить ІПСО.

Психологічний аспект (psychological)/ Психологічний вимір підкреслює, що ІПСО націлені на людську психіку - емоції, страхи, переконання. Використання пропаганди, дезінформації чи фейкових новин дозволяє маніпулювати свідомістю, іноді навіть непомітно для самої аудиторії [37, 38, 45]. Цей аспект робить ІПСО особливо підступними, адже вони зачіпають найглибші рівні людського сприйняття. Ця структура демонструє, що ІПСО - це не хаотичні дії, а ретельно спланований процес, який поєднує інформаційні технології з психологічними техніками для досягнення максимального ефекту.

Для повноцінного аналізу ІПСО необхідно розглянути їхню класифікацію за трьома основними критеріями: цілями, рівнями та носіями. Такий підхід дозволяє систематизувати це явище та зрозуміти його різноманітні прояви.

За цілями ІПСО можуть переслідувати різні цілі:

- підриг довіри до влади чи інституцій;
- формування позитивного чи негативного іміджу країни, лідера чи організації;
- мобілізація громадської думки для підтримки певних політичних рішень;
- розпалювання конфліктів або, навпаки, сприяння миру та стабільності.

Наприклад, Федонюк С. В. наводить кейси, де ІПСО застосовувалися під час геополітичних конфліктів через пропаганду чи фейкові новини, що демонструє їхню ефективність у маніпуляціях [69, 70].

За рівнями ІПСО поділяються на:

- глобальні - впливають на міжнародну спільноту (наприклад, кампанії з дезінформації у світовому масштабі);
- регіональні - охоплюють певні географічні зони;
- локальні - спрямовані на конкретні країни чи соціальні групи [70].

Такий поділ показує масштаби впливу ІПСО та їхню адаптивність до різних контекстів.

За носіями ІПСО включають:

- традиційні ЗМІ (телебачення, радіо, газети);
- цифрові платформи (соціальні мережі, сайти, блоги);
- інші канали (листівки, чутки тощо) [38].

У сучасному світі соціальні мережі стають основним носієм завдяки своїй доступності та швидкості поширення інформації. Ця класифікація підкреслює багатогранність ІПСО та їхню здатність адаптуватися до різних умов і завдань.

З гуманної точки зору, ІПСО - це двосічний меч. Вони можуть бути спрямовані на благо, наприклад, для підтримки миру чи просування демократичних цінностей, але частіше їх використовують для маніпуляцій, що призводять до конфліктів і дестабілізації. Як людина, я відчуваю певну тривогу й несправедливість, коли бачу, як ІПСО спотворюють правду в політичних чи воєнних кризах. Це спонукає до роздумів про важливість медіаграмотності та критичного мислення як засобів захисту від таких впливів.

Таким чином, ІПСО визначено як цілеспрямовані дії, що впливають на свідомість людей через інформацію та психологічні методи. Їхня структура («influence–information–psychological») та класифікація (за цілями, рівнями, носіями) дозволяють зрозуміти механізми їхнього функціонування. Аналіз праць Федонюка С. В., Горбуліна В. П. та матеріалів GOAL показує, що ІПСО є потужним інструментом сучасної геополітики, який потребує не лише наукового осмислення, але й етичного підходу до використання. Цей теоретичний фундамент - основою для подальшого дослідження ролі ІПСО у політичних процесах.

Важливою складовою понятійно-категоріального апарату дослідження є дефініція цільових станів об'єкта впливу, серед яких ключове місце посідають *деморалізація та паніка*. В контексті ІПСО ці явища розглядаються не лише як

стихійні психологічні реакції, а як керовані процеси, що індукуються суб'єктом операції для досягнення стратегічної переваги.

Деморалізація у межах інформаційно-психологічного протиборства визначається як системне зниження морально-психологічного стану противника (як військових, так і цивільного населення), що призводить до втрати волі до опору, зневіри у власному керівництві та руйнування ціннісних орієнтирів. Згідно з концептуальними підходами, деморалізація є тривалим процесом, який готує підґрунтя для критичного сприйняття реальності [38].

На відміну від деморалізації, *паніка* трактується як гострий афективний стан, що характеризується тимчасовою втратою раціонального контролю над поведінкою під впливом реальної або уявної загрози. У структурі ІПСО паніка є інструментом швидкої дезорганізації суспільства. Вона базується на механізмі «психологічного зараження» та спрямована на параліч системи прийняття рішень [63].

Взаємозв'язок цих категорій у системі ІПСО вибудовується за ієрархічним принципом: тривала деморалізація знижує психологічну стійкість (резилієнтність) суспільства, що робить його вразливим до короткострокових панічних атак. Таким чином, паніка та деморалізація є не лише наслідками, а й функціональними компонентами (інструментами) інформаційної зброї, що спрямована на руйнування когнітивної безпеки об'єкта [35].

У західній науковій школі, зокрема у працях Ф. Барнетта та К. Лорда, психологічні операції розглядаються як ключовий елемент «політичної війни», де маніпуляція страхом та зневірою виступає інструментом досягнення державних інтересів без прямого застосування збройної сили [84].

Таким чином, в сучасній науковій парадигмі інформаційно-психологічні операції розглядаються як комплексний і високотехнологічний інструмент стратегічного впливу. Центральне місце у структурі таких операцій посідають механізми деморалізації та індукування паніки, які виконують роль деструктивних тригерів для суспільної свідомості.

Деморалізація виступає як стратегічний результат довготривалого впливу, спрямований на розмивання ціннісного фундаменту та волі до опору, тоді як паніка є тактичним інструментом миттєвої дезорганізації соціальної поведінки. Виокремлення цих категорій дозволяє трактувати ІПСО не просто як поширення неправдивої інформації, а як цілеспрямоване управління емоційними та когнітивними станами об'єкта.

Узагальнення теоретичних підходів дає змогу стверджувати, що ефективність ІПСО залежить від синергії між психологічними вразливостями цільової аудиторії та технологічною досконалістю каналів поширення впливу. Це створює необхідність подальшого вивчення методологічних підходів до аналізу таких операцій, що буде розглянуто у наступних підрозділах роботи.

1.2. Ступінь наукової розробки проблеми й емпірична база дослідження

Проблематика інформаційно-психологічних операцій (ІПО) у гібридній війні є добре дослідженою як українськими, так і зарубіжними науковцями, що відображає її актуальність у сучасних умовах.

Вагомий внесок у розробку понятійно-категоріального апарату зробили В. Горбулін [55], який розглядає ІПСО як інструмент геополітичного впливу, та С. Федонюк [69, 70], що фокусується на механізмах маніпулювання громадською думкою. Історіографічний аспект проблеми ґрунтовно проаналізовано у праці М. Туранського «Інформаційно-психологічні операції в гібридній війні: історіографічний аспект» [67]. Вчений аналізує історіографію цих операцій, простежуючи, як їхнє розуміння та стратегічне застосування змінювалися з часом. М. Туранський наголошує на еволюції ІПСО як інструменту впливу, що адаптується до нових технологій і тактик ведення війни, що робить його роботу ключовою для розуміння історичного контексту проблеми.

В.М. Шемаєв розглядає когнітивну війну не просто як інформаційний вплив, а як операційну сферу, спрямовану на зміну світогляду та поведінки супротивника через психологічний злам [75].

Дослідження західних вчених та аналітичні матеріали структур НАТО, що фокусуються на новітніх феноменах, таких як «когнітивна війна» (cognitive warfare) та вплив соціальних мереж.

Наприклад, стаття «Cognitive Warfare in the Digital Age: Implications for EU Security Policy» [82] розглядає, як когнітивні загрози впливають на безпекову політику Європейського Союзу. Автори підкреслюють складнощі протидії таким операціям у цифровому середовищі, де швидкість і масштаб впливу значно зросли. Вони розглядають стратегічні комунікації не просто як поширення інформації, а як захисний механізм проти ІПСО.

Дослідження Pastor Galindo J. та співавторів у «Influence Operations in Social Networks» [99] детально описує механізми операцій впливу в соціальних мережах, аналізуючи їхні цілі, методи та ефекти на громадську думку й поведінку. Ці роботи демонструють перехід ІПО до цифрових платформ як основного поля бою.

НАТО також активно розробляє концептуальні підходи до когнітивної війни. У статті Deppe C. та Schaal G. «Cognitive Warfare: Conceptual Analysis of NATO ACT Exploratory Concept» [90] представлено рамки для розуміння когнітивних операцій у сучасних конфліктах, що підкреслює їхню стратегічну роль у гібридній війні. Дослідження акцентує увагу на необхідності інтеграції когнітивних аспектів у безпекові стратегії. Стаття «Cognitive Warfare in the Digital Age» [82] сприяє концептуальній ясності когнітивної війни, аналізуючи, як вона формулюється та враховується в політичних рамках ЄС та інституційних наративах. Результати дослідження свідчать про зростання інституційної обізнаності, що відображається в таких інструментах, як Стратегічний компас та Закон про цифрові послуги. Проте, проблеми залишаються, включаючи фрагментарне реагування, слабку цивільно-

військову координацію та вразливість до дезінформації, спричиненої штучним інтелектом. У статті наголошується на інтегрованій стратегії когнітивної безпеки, побудованій на демократичній стійкості, регуляторному передбаченні та міжсекторальній співпраці, підкреслюючи необхідність продовження досліджень етичного та випереджаючого управління.

Окрему групу наукових розробок присвячено історичній ретроспективі та технологічній еволюції інформаційно-психологічних операцій. Дослідження генези ІПСО дозволяє зрозуміти зміну парадигм впливу: від примітивного залякування в античні часи до багатовекторних кібер-психологічних атак сучасності.

Бекеш М. у статті «PSYOP: Psychological Warfare Strategies Used Throughout History» [85], використовуючи свій власний військовий досвід, проводить ретроспективний аналіз становлення та технологічної еволюції стратегій психологічної війни (PsyOp) від античних часів до сучасності. Автор розглядає психологічні операції як невід'ємний складник воєнної стратегії, спрямований на деморалізацію супротивника та руйнування його волі до спротиву без прямого бойового зіткнення.

У публікації Гаврилечко Ю. «ІПСО: від античності до сьогодення» [10] представлено аналіз історичної ретроспективи інформаційно-психологічних операцій як невід'ємного складника воєнного мистецтва та політичної боротьби. Автор розглядає генезу ПсО, акцентуючи увагу на тому, що попри технологічну еволюцію, фундаментальні принципи впливу на людську свідомість залишаються сталими протягом тисячоліть.

Технологічний вимір еволюції ІПСО ґрунтовно досліджено у праці Ф. Мутона, К. Піллея та К. ван 'т Ваута [97]. Автори акцентують увагу на тому, як розвиток цифрових технологій трансформував класичні методи пропаганди у складні інструменти кібер-психологічного впливу, що дозволяють здійснювати маніпуляції в режимі реального часу.

Стаття «Інформаційно-психологічні операції Америки під час Другої світової війни та їх вплив на українських емігрантів» [29] аналізує американські ІПСО під час Другої світової війни та їхній вплив на українську діаспору. Цей історичний кейс демонструє, як цілеспрямовані операції впливу формували сприйняття та дії конкретних груп, підкреслюючи стратегічну цінність ІПО навіть у той час. Такі приклади слугують емпіричною основою для розуміння сучасних операцій.

Важливий внесок у розуміння радянської та російської шкіл психологічного впливу зробив американський дослідник Т. Томас, який проаналізував теорію «рефлексивного управління» [112]. Його праці пояснюють еволюцію підходів РФ: від КДБ-шних методів «активних заходів» до сучасних концепцій інформаційної переваги, що використовуються у нинішній війні.

Соціологічний аспект поведінки має в умовах кризових ситуацій та індукованої паніки базується на класичній теорії колективної поведінки Н. Смелзера [109]. Його напрацювання дозволяють простежити еволюцію соціальних реакцій на зовнішні подразники та зрозуміти, як структурні чинники суспільства впливають на його вразливість перед деморалізаційними заходами супротивника.

Сучасний український контекст еволюції ІПСО у період з 2007 по 2021 роки детально висвітлено у працях Д. Веденєєва та О. Семенюка [6]. Дослідники проаналізували організаційно-управлінські механізми розбудови структур психологічного протиборства в Збройних Силах України, що дає змогу оцінити динаміку становлення системи вітчизняного інформаційного захисту.

Окремий фокус дослідження спрямовано на соціально-психологічний вимір протистояння. Науковці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України аналізують феномен «кризового стилю життя» в умовах війни та наголошують, що адаптація до перманентної загрози відбувається не лише

через мобілізацію ресурсів, а й через специфічні зміни у повсякденних практиках та когнітивних установках населення, що є важливим фактором національної стійкості [56].

У посібнику «Нарис теорії і практики інформаційно-психологічних операцій» колективом авторів здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз сутності інформаційної боротьби та визначено роль і місце інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) у системі забезпечення національної безпеки держави. Автори детально розглядають генезу психологічного впливу від стародавніх часів до сучасності, акцентуючи увагу на еволюції форм і методів маніпулювання свідомістю в умовах розвитку інформаційного суспільства [38].

Як зазначає М. Туранський, історіографія ІПО еволюціонувала разом із технологіями, тактиками війни та геополітичними змінами [67]. Ця еволюція простежується у переході від традиційних психологічних операцій до складних когнітивних стратегій, які сьогодні активно використовуються в гібридних конфліктах.

Джерела та емпірична база. Емпірична база дослідження ІПО у гібридній війні є різноманітною та включає:

- Нормативно-правові документи: національні стратегії безпеки, наприклад, концепції НАТО щодо когнітивної війни, які визначають підходи до протидії ІПО.

- Офіційні звіти: доповіді безпекових служб і аналітичних центрів, що аналізують конкретні випадки ІПО та їхній вплив.

- Контент соціальних мереж: платформи, такі як Twitter чи Facebook, є основним джерелом даних про сучасні ІПО, оскільки саме через них реалізуються кампанії дезінформації та впливу. Наприклад, дослідження Pastor Galindo спирається на аналіз соціальних мереж для вивчення тактик і результатів операцій. Ці джерела разом створюють міцну основу для аналізу

ІПО, дозволяючи дослідникам поєднувати теоретичні концепції з практичними прикладами.

Ступінь наукової розробки проблеми ІПСО у гібридній війні є високим завдяки внеску як українських, так і зарубіжних дослідників. Історіографічний підхід Туранського, історичні кейси та сучасні дослідження когнітивної війни формують цілісне уявлення про еволюцію та значення ІПСО. Емпірична база, що охоплює нормативно-правові акти, звіти та контент соцмереж, забезпечує багатогранний підхід до аналізу. ІПСО трансформувалися від традиційних методів психологічного впливу до складних цифрових стратегій, що підтверджує їхню адаптивність і актуальність у сучасних конфліктах. Історичні приклади демонструють їхню ефективність, а фокус на когнітивній безпеці та соціальних мережах у сучасних дослідженнях підкреслює нові виклики. У контексті гібридної війни подальше вивчення ІПО та розробка контрзаходів залишаються критично важливими для забезпечення безпеки на національному та міжнародному рівнях.

1.3. Методологічні підходи та методи аналізу ІПСО

ІПСО – це складний феномен, який охоплює широкий спектр тактик, від пропаганди до дезінформації, спрямованих на вплив на сприйняття, ставлення та поведінку цільових аудиторій. Щоб розібратися в цьому явищі, нам потрібен ґрунтовний і багатогранний підхід, який дозволить не лише описати, як працюють ІПСО, а й зрозуміти їхній вплив на суспільство та окремих людей. Ми пропонуємо комплексний методологічну базу, яка включає системний, когнітивний, критичний підходи, дискурс-аналіз, OSINT (аналіз відкритих джерел) та контент-аналіз. Кожен із цих методів має свої сильні сторони та застосування у нашому дослідженні, враховуючи специфіку ІПСО.

Системний підхід – це основа для аналізу ІПСО, адже він розглядає ці операції як цілісну систему з взаємопов'язаними компонентами. ІПСО як

механізм, де є відправник (той, хто планує операцію), повідомлення (те, що хочуть донести), канал (засіб передачі, наприклад, ЗМІ чи соцмережі), отримувач (аудиторія) і зворотний зв'язок (реакція людей). Якщо один елемент змінюється – скажімо, канал переходить із телебачення на TikTok, – це впливає на всю систему: охоплення стає ширшим, а повідомлення може сприйматися молодшою аудиторією інакше. Такий підхід допомагає нам не просто розглядати окремі частини ІПСО, а зрозуміти, як вони працюють разом, створюючи ефект. У нашому дослідженні системний підхід є основою для структурування аналізу. Наприклад, якщо ми аналізуємо конкретну ІПСО-кампанію (наприклад, поширення дезінформації під час виборів), ми зможемо розкласти її на складові: хто стоїть за кампанією, які меседжі використовуються, через які платформи вони поширюються і як аудиторія реагує. Це дає можливість відтворити цілісну картину і покаже, де саме криється сила чи слабкість операції. У статті «Методичний підхід до вибору засобу масової комунікації для здійснення інформаційного (психологічного) впливу» [46] – наголошується на важливості вибору каналу комунікації. Автори говорять, що вибір залежить від таких факторів, як охоплення аудиторії, довіра до каналу та економічна доцільність. Наприклад, соцмережі можуть бути ідеальними для швидкого поширення серед молоді, а телебачення – для старшої аудиторії, яка сприймає його як авторитетне джерело. У контексті ІПСО це означає, що відправники свідомо обирають канали, щоб максимізувати вплив.

Когнітивний підхід фокусується на тому, як люди сприймають і обробляють інформацію. ІПСО часто грають на когнітивних упередженнях. У нашій роботі ми застосуємо цей підхід, щоб зрозуміти, як ІПСО впливають на аудиторію на психологічному рівні. Наприклад, як страхітливі меседжі (типу «Київ за три дні!») спонукають людей діяти імпульсивно, або як повторення певних ідей формує довгострокові переконання. Це особливо важливо, якщо ми аналізуємо кампанії, спрямовані на емоції – гнів, страх чи гордість.

Когнітивний підхід дає можливість пояснити, чому одні повідомлення «чіпляють», а інші проходять повз.

Критичний підхід дозволяє вийти за межі дескриптивного опису інформаційно-психологічних операцій та зосередитися на деконструкції їхнього латентного змісту. Використання елементів критичного дискурс-аналізу спрямоване на виявлення суб'єктів впливу («бенефіціарів»), ідентифікацію їхніх стратегічних цілей та прихованих мотивів, що зазвичай маскуються під релевантні інформаційні приводи.

Дискурс-аналіз дозволяє дослідити механізми того, як через мовні засоби формується та трансформується суспільна реальність під впливом ІПСО. У контексті інформаційного протиборства мова розглядається не лише як засіб передачі інформації, а як стратегічна «зброя», де вибір конкретних лексем, метафор та риторичних фігур визначає вектор сприйняття подій аудиторією. Застосування дискурс-аналізу в роботі передбачає детальне вивчення текстів (офіційних промов, публікацій у медіа та повідомлень у соціальних мережах) за такими напрямками:

- лінгвістичне маніпулювання та фреймінг: аналіз використання евфемізмів та специфічної термінології для зміни когнітивного фокусу аудиторії. Прикладом такої стратегії є використання терміну «спеціальна воєнна операція» замість «війна», що має на меті десенсибілізацію сприйняття (зниження чутливості) та легітимізацію агресивних дій через мовне пом'якшення;

- наративна дихотомія «Ми – Вони»: дослідження риторичних прийомів, спрямованих на поляризацію суспільства. Використання мовних ярликів та емоційно забарвлених епітетів (наприклад, «вороги народу») дозволяє формувати образ ворога та індукувати стан колективної тривоги без наведення фактологічної бази;

- деконструкція наративних стратегій: виявлення повторюваних мовних шаблонів та емоційних тригерів, які через багаторазове дублювання у медіапросторі створюють ілюзію «загальноприйнятої істини».

Використання методу дискурс-аналізу дозволяє не лише розкрити тактичний інструментарій ІПСО, а й простежити глибинні зміни у суспільній свідомості, що відбуваються внаслідок тривалого цілеспрямованого лінгвістичного впливу.

Для збору та верифікації емпіричних даних у роботі застосовано метод OSINT (розвідка на основі відкритих джерел). Цей інструментарій дозволяє здійснювати моніторинг інформаційного простору в режимі реального часу, ідентифікуючи ознаки скоординованих ІПСО у соціальних мережах, медіа та на відеоплатформах. Метод OSINT забезпечує дослідження фактологічною базою, дозволяючи реконструювати архітектуру та тактику ворожих операцій у цифровому просторі.

Для отримання об'єктивних статистичних даних у роботі застосовано метод контент-аналізу, який дозволяє систематизувати та кількісно виміряти параметри інформаційних потоків. Цей метод забезпечує перевірку гіпотез щодо домінування певних тем та емоційних станів у структурі ІПСО. Наприклад, використання контент-аналізу спрямоване на вирішення таких завдань: підрахунок частоти вживання ключових лексем-маркерів (наприклад, «загроза», «криза», «колапс»), що дозволяє визначити пріоритетні вектори впливу; виявлення домінантних тем у масиві досліджуваних матеріалів та визначення їхнього відсоткового співвідношення; об'єктивне підтвердження спрямованості операцій.

Поєднання контент-аналізу з дискурс-аналізом забезпечує комплексність дослідження, поєднуючи глибинну інтерпретацію змістів із математично обґрунтованою статистикою.

Отже, системний підхід дає структуру, когнітивний – розуміння психології, критичний – ширший контекст, дискурс-аналіз – глибину мови,

OSINT – дані, а контент-аналіз – факти. Поєднавши їх, ми зможемо не лише розібрати, як працюють ПІСО, а й оцінити їхній вплив і етичні наслідки. Це дослідження стане внеском у політологію, показавши, як інформація стає зброєю в сучасному світі.

РОЗДІЛ 2, ДЕМОРАЛІЗАЦІЯ ТА ПАНІКА ЯК ІНСТРУМЕНТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Дослідження механізмів реалізації інформаційно-психологічних операцій передбачає аналіз їхніх ключових деструктивних ефектів - деморалізації та паніки. Ці явища розглядаються не лише як психологічні наслідки будь якого конфлікту, а в нашому випадку російсько-української війни, а як цілеспрямовані інструменти впливу, що мають на меті системне зниження спроможності об'єкта до опору.

Деморалізація в межах ІПСО виступає стратегічним чинником руйнування волі. Деморалізація - це не лише тимчасове зниження емоційного тону, а систематичний психологічний процес, спрямований на психологічне послаблення здатності індивіда до стійкості та спротиву. Вона діє як поступовий деструктивний фактор, що підриває когнітивну та мотиваційну сфери свідомості, подібно до хронічного впливу токсичної речовини. Найпідступніший аспект ІПО - маніпуляція слабкостями людського розуму. Розуміючи когнітивні упередження, ворог майстерно перекручує реальність. «Підтверджувальне упередження» змушує людей вірити чуткам, що відповідають їхнім страхам, а «ефект натовпу» підсилює паніку. Російські наративи про «корупцію в ЗСУ» чи «зраду влади» розраховані саме на це - підірвати довіру й посіяти відчуття безвиході.

Російська пропаганда перебільшує масштаби руйнувань, поширює «інсайди» про зраду чи показує постановочні сюжети про «втечу захисників». Один із прикладів - фейк про «здачу Маріуполя» у березні 2022 року. Поки бійці «Азовсталі» тримали оборону, російські ЗМІ кричали про «повну капітуляцію», прагнучі зламати дух не лише захисників, а й усієї нації. Такі

атаки - це спроба розтрошити віру в себе й у країну, зробити боротьбу безглуздою в очах людей.

Водночас паніка є тактичним засобом оперативної дезорганізації суспільних процесів. Паніка як інформаційний вибух. Якщо деморалізація - це туман, що повільно душить, то паніка - це блискавка, що паралізує миттєво. У війні проти України Росія розгорнула цілу кампанію панічних вкидів: фейки про «хімічну атаку», «ядерний удар» чи «оточення Києва» у 2022 році ширилися соцмережами зі швидкістю епідемії. Telegram і Twitter (X) стали ідеальними платформами для цього: повідомлення про «прорив танків у центр столиці» змушували людей тікати чи скуповувати запаси, створюючи реальний хаос. Росія також використовує «інформаційне перевантаження»: десятки суперечливих новин одночасно - від «радіаційної хмари над Чорнобилем» до «вимирання води в містах». Навіть дрібні вкиди, як-от «закінчується хліб у вашому районі», можуть спричинити паніку, черги й напругу. Кожен такий епізод - це маленька перемога ворога в тилу.

Взаємодія цих компонентів забезпечує кумулятивний ефект впливу на індивідуальну та колективну свідомість, що є особливо критичним в умовах високої інтенсивності сучасного медіапростору.

Аналіз технологічного складника формування зазначених станів дозволяє реконструювати логіку інформаційної агресії та визначити методи її нейтралізації.

2.1. Інформаційно-психологічні операції в історичній ретроспективі

Інформаційно-психологічні операції є ключовим елементом сучасних військових стратегій, спрямованих на вплив на свідомість, поведінку та рішення як окремих осіб, так і цілих суспільств. Аналіз еволюції ІПСО від їх зародження в давніх війнах до сучасних гібридних конфліктів, історичні приклади, сучасні тенденції, їх аналіз з позиції військової людини, дає можливість охарактеризувати та виявити значення ІПСО в сучасних збройних

конфліктах. Особливу увагу приділено розвитку технологій, зміні цілей та методів, а також впливу ІПСО на політичні та військові процеси.

Інформаційно-психологічні операції мають глибоке історичне коріння, що сягає часів, коли війна вважалася не лише фізичним, але й психологічним протистоянням. У давніх суспільствах інформаційний вплив використовувався для залякування ворога, деморалізації його військ або зміцнення власного духу.

Дослідження генези інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) дозволяє констатувати, що використання публічного інформаційного простору для впливу на масову свідомість має багатовікову історію. Як зазначає Ю. Гаврилечко [10], хоча термін «ІПСО» є відносно новим, самі методи впливу - омана, залякування та маніпуляція - застосовувалися можновладцями ще з часів античності. Еволюція цих операцій безпосередньо корелює з рівнем технологічного розвитку суспільства.

В античний період ІПСО здебільшого базувалися на тактиці прямого залякування або хитрощів. Класичним прикладом «легендарно-міфологічної» операції вважається використання «Троянського коня», що дозволило грекам подолати оборону Трої не силою зброї, а за допомогою стратегічної омани. Історичні джерела також зафіксували приклади психологічного тиску під час греко-перських воєн, де перси намагалися деморалізувати супротивника кількісною перевагою та погрозами («наші стріли закриють небо»), на що спартанці давали лаконічні та стійкі відповіді, нівелюючи панічний ефект [10].

У Давньому Римі інформаційна складова стала невід'ємною частиною експансії. Римляни активно використовували методи дискредитації супротивника, фальсифікацію листів та донесень, а також інструменти «спецпропаганди» для нав'язування ідеології «римського миру». Відомим прикладом тривалої пропагандистської кампанії є діяльність Марка Порція Катона Старшого, чий заклик до руйнування Карфагена став символом

системного формування суспільної думки щодо необхідності знищення геополітичного опонента [10, 113].

Армії Стародавнього Єгипту, Китаю та інших цивілізацій використовували дезінформацію, обман, налякування та символи для деморалізації супротивника. Стародавній китайський полководець Сунь-цзи (кінець VI – початок V століття до н. е.) у своєму «Трактаті про воєнне мистецтво» писав: «Війна – це шлях омани. Тому, якщо ти можеш що–небудь, показуй противнику, що не можеш; якщо ти користуєшся чим–небудь, показуй йому, нібито ти цим не користуєшся; хоч ти й близько від нього, показуй, нібито ти далеко; хоч ти й далеко від нього, показуй, що ти 36 близько...» [61].

Київський князь Святослав (X століття) перед початком військових походів надсилав ворогам повідомлення: «Іду на ви!» [10]. Ця фраза була не лише оголошенням війни, але й психологічною операцією, що мала на меті залякати супротивника, продемонструвати впевненість і силу Київської Русі. Такий підхід створював психологічний тиск, змушуючи ворога сумніватися у власних силах ще до початку бойових дій.

У використанні ефективних методах психологічного впливу, таких як демонстрація сили, створення міфів про непереможність або використання релігійних і культурних символів хоч і вони були обмежені технологічними можливостями, але вже тоді виконували функцію деморалізації ворога та мобілізації власного населення.

Середньовіччя та епоха Відродження додали до інструментарію ПСО релігійний та династичний компоненти. Н. Макіавеллі у праці «Володар» узагальнив тогочасні маніпулятивні інструменти, наголошуючи на важливості дезінформації для утримання влади. Релігійні почуття вірян ставали об'єктом маніпуляцій у політичних цілях, прикладом чого став розкол церков 1054 року, оформлений через публічний «обмін анафемами» [10].

Новий час ознаменувався використанням інформаційних маніпуляцій не лише у воєнних, а й у фінансових цілях. Кейс Н. Ротшильда під час битви під

Ватерлоо (1815 р.) демонструє, як штучно індукована паніка на фондовій біржі, спричинена навмисною дезінформацією про поразку британських військ, призвела до колосальних економічних наслідків. Це підтверджує тезу про те, що володіння інформацією та вміння нею маніпулювати є ключовим ресурсом влади [113].

XX століття відкрило війни нової епохи. Інституціоналізація ІПСО XX століття стало переломним, оскільки держави почали створювати спеціалізовані структури для їх проведення. Перед початком Першої світової війни у збройних силах провідних країн світу було введено штатні структури психологічної боротьби. В різних арміях їх називали по-різному, але їх призначення було аналогічним. У Генеральному штабі німецьких військ було створено відділ роботи з місцевою адміністрацією (відділення інформації), в італійських збройних силах — управління релігійної та спеціальної літератури в штабі тилу, в російській армії — літературна редакція друкарні Генерального штабу. У японській армії питаннями психологічної боротьби займалися штатні імператорські спостерігачі. У Франції — військовий радіокомітет [38].

Досвід Громадянської війни в Іспанії (1936–1939) став показовим етапом в еволюції тактик деморалізації, де інформаційний вплив вперше почав масово поєднуватися з концепцією проксі-війни. Використання іноземних військових контингентів без офіційних знаків розрізнення (так званих «іхтамнетов» того часу) супроводжувалося агресивними радіокампаніями та поширенням чуток, спрямованих на підрив довіри до республіканського уряду. Ключовим інструментом деморалізації виступала тактика «п'ятої колонії», де залякування населення та провокування паніки всередині облоги використовувалося як засіб паралізації волі до спротиву ще до початку активних бойових зіткнень. Цей період продемонстрував, що прихована присутність зовнішнього агресора в поєднанні з маніпулятивними медіатехнологіями здатна радикально змінити рівень суспільної резилієнтності, перетворюючи внутрішні соціальні конфлікти на керований хаос [53].

Період Другої світової війни став етапом остаточного оформлення інформаційно-психологічних операцій як окремого, стратегічно важливого виду забезпечення воєнних дій. Саме в цей час провідні країни світу (Німеччина, Велика Британія, США, СРСР) створили спеціалізовані державні структури та військові підрозділи для ведення «психологічної війни». Третій Рейх під керівництвом Й. Геббельса зробив ставку на тотальну пропаганду, спрямовану на формування образу «непереможної арійської армії» та залякування народів Європи. Використовувалися методи «великої брехні», багаторазового повторення тез та апеляції до емоцій (страху, гордості, ненависті) [38].

Радіо стало ключовим інструментом оперативного впливу. Прикладом успішних операцій були трансляції на війська противника з метою їх деморалізації (відомі «чорні» та «сірі» радіостанції, які маскувалися під внутрішні канали ворога). Британська BBC та американські служби розробили методи контрпропаганди, що базувалися на поєднанні правдивих фактів із психологічно вивіреними акцентами [38].

Масштаби використання листівок досягли мільярдних накладів. Вони виконували роль засобів «тихого» деморалізуючого впливу, пропонуючи солдатам противника «перепустки в полон», поширюючи чутки про зради керівництва або підриваючи віру в тил (повідомлення про бомбардування міст, нестачу продуктів) [38].

Яскравим прикладом комплексної ІПСО стала операція «Фортитюд» (Fortitude) - масштабна дезінформаційна кампанія союзників перед висадкою в Нормандії [Андрущенко Д. Операція "Фортитюд". PSDinfo. 31 жовт. 2025. - <https://bit.ly/3LVXTOT>].

Шляхом створення «фантомних» армій, радіоімітації та витоку неправдивих даних вдалося переконати німецьке командування, що головний удар відбудеться в іншому місці, що призвело до дезорієнтації та паніки серед штабного керівництва Вермахту.

Операції були спрямовані на провокування панічних настроїв у тилу ворога, розхитування соціальної стабільності та спонукування до саботажу.

Отже, Друга світова війна продемонструвала, що ІПСО здатні вирішувати завдання, які не під силу звичайній зброї: від дезорганізації систем управління до масової капітуляції підрозділів без бою. Напрацьовані в цей час методи маніпулювання свідомістю, використання «білої», «сірої» та «чорної» пропаганди лягли в основу сучасної доктрини інформаційного протиборства.

У США та СРСР психологічні операції стали частиною військової доктрини [Веденєєв Д., Слюсаренко А. Еволюція структур інформаційно-психологічного протиборства сил спецоперацій армії США. *Оборонно-промисловий кур'єр*. 19.04.2019. <https://surl.li/jpeiql>].

Під час Корейської війни особливу роль відігравали такі «радіоголоси», - «Токіо Роуз» та «Лорд Гав-Гав», які працювали над підризом морального духу супротивника [101]. Збройні сили США вперше провели масову психологічну операцію на підтримку військ ООН. Листівки, радіопередачі та гучномовці використовувалися для деморалізації північнокорейських військ і закликів до здачі в полон.

У 1951 році в Міністерстві армії США було створено Управління психологічних операцій, що стало важливим кроком у формалізації ІПСО. Під час війни у В'єтнамі США активно використовували психологічні операції, включаючи розкидання листівок із закликами до дезертирства та радіопередачі, спрямовані на деморалізацію військ Північного В'єтнаму. Водночас в'єтнамська сторона застосовувала контрпропаганду, спрямовану на американських солдатів, підкреслюючи антивоєнні настрої в США [60].

У період Холодної війни ІПСО стали частиною глобального ідеологічного протистояння. СРСР використовував планову пропаганду через радіо («Радіо Москва»), газети та культурні заходи для просування соціалістичних ідей. США, зі свого боку, застосовували «Голос Америки» та операції ЦРУ, спрямовані на підриз комуністичних режимів [38].

XX століття ознаменувалося інституціоналізацією ІПСО, створенням спеціалізованих підрозділів і розробкою доктрин. Основним інструментом залишалися ЗМІ, але з'явилися нові методи, такі як психологічні портрети лідерів і маніпуляція масовою свідомістю. ІПСО стали невід'ємною частиною стратегічного планування, що впливало на хід воєн і політичні процеси.

Таблиця: Етапи розвитку інформаційно-психологічних операцій

Період	Основні риси та приклади
Античність, Середньовіччя	Обман, чутки, поширення страху (Троянський кінь)
XX ст., Світові війни	Масова пропаганда, листівки, плакати, радіомовлення
Холодна війна	Радіо, телебачення, ідеологічна дезінформація, афіші
1990-ті – 2000-ті	Поява Інтернету, точкові PSYOPS, інформкампанії
2010-ті – сучасність	Соціальні мережі, кібервійна, бот-атаки, когнітивна війна

У XXI столітті цей процес набув кардинально нових масштабів як за глибиною впливу, так і за швидкістю поширення. Інформаційно-психологічні операції більше не обмежуються традиційними медіа - ключовим полем битви стають цифрові платформи та соціальні мережі, де інформація розповсюджується практично миттєво на глобальному рівні [80]. Нові технічні можливості дозволили трансформувати ІПСО у форму когнітивної війни, де дезінформація та мізінформація не лише поширюють спотворену інформацію, а й активно впливають на психологічний стан, емоції й рішення цільових аудиторій шляхом формування панічних настроїв, деморалізації та розколу суспільств. Такий підхід передбачає навмисне створення, адаптацію та мультиплікацію фальшивих або маніпулятивних наративів зі стратегічною

метою послабити моральний дух військових чи цивільних, знецінити довіру до інституцій та дестабілізувати соціальну згуртованість. У цьому контексті соціальні мережі стають не лише каналами для передачі інформації, але й ефективною зброєю когнітивного впливу, що експлуатує алгоритмічну природу платформи для максимальної «вибухової» дистрибуції контенту, здатного викликати страх або апатію.

Зокрема, сучасні ІПСО включають розгорнуті кампанії зі створення фейкових наративів, бот-мереж та психологічних портретів цільових груп, спрямованих на зміщення уваги від реальних фактів, розпалювання соціальних суперечок та підлив колективної стійкості. Соціальні мережі дедалі частіше використовуються як першорядний інструмент маніпуляції - від масового поширення неправдивих сюжетів до організованих «вкидів» контенту, що відволікає, дезорієнтує або деморалізує аудиторії в умовах конфлікту. У такому середовищі інформація, яка здатна формувати уявлення про події, стає одночасно полем бою та знаряддям тиску на психіку. Саме тому сучасні дослідження підкреслюють, що ІПСО ХХІ століття все більше інтегрують цифрові платформи, штучний інтелект і таргетовані механізми розповсюдження у свої методики, що робить боротьбу за умисел не менш важливою, ніж боротьбу на фізичному полі бою [80].

Яскравий приклад – російсько-українська війна. Війна Росії проти України з 2014, після широкомасштабного вторгнення 2022 р. характеризується активним використанням ІПСО, що включає дезінформаційні кампанії через соціальні мережі, фейкові новини, пропагандистські канали (наприклад, RT і Sputnik) та кібератаки.

У контексті російсько-української війни інформаційно-психологічні операції Кремля стали не лише теоретичною концепцією, а й реальним інструментом впливу, що застосовується на різних платформах і проти різних аудиторій. Масштабні хвилі дезінформації, спрямовані на маніпулювання громадською думкою, дезорієнтацію та деморалізацію населення,

спостерігалися ще в перші місяці повномасштабного вторгнення: дослідження на основі аналізу Telegram-повідомлень зафіксували численні «вкиди» фейкових наративів, що мали за мету не лише звинувачення українських військових у нібито воєнних злочинах, а й поширення панічних очікувань невігідних результатів війни серед населення України та міжнародної спільноти [31].

Одночасно Росія застосовує розгалужені цифрові механізми: за даними досліджень міжнародних організацій, мережа тисяч прокремлівських ботів у Telegram щоденно поширює локалізовані повідомлення в українських каналах, які міцно пов'язують проблеми інфраструктури з невдоволенням на адресу української влади та водночас легітимізують російську окупацію [92].

Ще один аспект - це створення фальшивих фактчек-ресурсів та «перевірок фактів», які насправді поширюють проросійську дезінформацію під виглядом контрдії (наприклад, сайт «War on Fakes» [103] формує ілюзію викриття фейків, але вміщує органічно проросійські наративи). Ці кампанії поряд із традиційними фейками (як звинувачення українців у вигаданих злочинах ще з 2014 р.) підсилюють когнітивний тиск на сприйняття реальності, послаблюють довіру до офіційної інформації та можуть сприяти деморалізації як цивільних, так і військових аудиторій у критичні періоди конфлікту [34].

Отже, сучасні ІПСО характеризуються інтеграцією кібероперацій, соціальних мереж і штучного інтелекту. Вони стали більш точковими, спрямованими на конкретні аудиторії, і використовують big data для аналізу поведінки. Водночас цифрова епоха зробила ІПСО більш вразливими до контрзаходів, таких як інформаційна гігієна та перевірка джерел.

2.2. Місце деморалізації й паніки в типології ІПСО

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) є стратегічним інструментом, спрямованим на вплив на психологічний стан цільових

аудиторій у контексті політичних і військових конфліктів. У рамках ІПСО деморалізація та паніка виступають як ключові тактики, що вписуються в ширшу таксономію цілей: «деморалізувати, примушувати, дезорієнтувати». В цьому розділі магістерської роботи з політології маємо на меті детально проаналізувати місце деморалізації та паніки в типології ІПСО, визначити їхні цільові аудиторії, описати очікувані ефекти та підкреслити актуальність і важливість їхнього дослідження в сучасному політичному контексті.

У сучасній гібридній війні паніка перестає бути суто психологічним емоційним станом окремих індивідів і перетворюється на інструмент стратегічного тиску. Ця трансформація є критичним викликом для демократій. У країнах, де суспільство є ключовим суб'єктом політики (зокрема в Україні), психологічна дестабілізація населення неминуче конвертується у тиск на владу та впливає на прийняття стратегічних рішень. Агресор розраховує на чіткий алгоритм: паніка населення - соціальна напруга - зниження рейтингу влади - тиск виборців на уряд - примус до капітуляції. Таким чином, деморалізація тилу створює опосередкований, але критичний вплив на державний суверенітет, який раніше досягався лише прямою окупацією.

У класичній соціальній психології (Smelser) [109] паніка визначається як ірраціональна поведінка натовпу, викликана дефіцитом інформації або раптовою загрозою. Однак у політологічному та військовому вимірі сучасної гібридної війни це поняття трансформується: паніка стає штучно індукованим стан когнітивного перевантаження суспільства, що призводить до тимчасового паралічу механізмів прийняття рішень. Мета такого впливу - зруйнувати здатність противника адекватно оцінювати ситуацію, змушуючи його діяти хаотично. Як зазначають дослідники когнітивної війни (Б. Клавері, Ф. дю Клузель) [87], у сучасному конфлікті паніка стає «зброєю десинхронізації»: вона змушує соціум реагувати на хибні загрози швидше, ніж держава встигає надати правдиву інформацію. Політичним наслідком цього

стає втрата керованості соціальними процесами, недовіра до офіційних каналів комунікації, хаотизація тилу.

Якщо паніка є тактичним, короткостроковим явищем, то деморалізація виступає стратегічною метою. У психології це стан пригніченості та втрати віри у власні сили. У військовій політології це поняття еволюціонує у категорію «волі до боротьби». Аналітики корпорації RAND (Б. Коннабл, М. МакНерні) [88] визначають деморалізацію як процес руйнування соціального контракту між армією, народом та урядом. Отже, у новій парадигмі війни деморалізація - це не просто небажання воювати, а сформоване переконання у політичній недоцільності опору. Російська стратегія використовує деморалізацію для індукування стану, який політолог Г. Лассвел ще у XX ст. описував як «розрив зв'язків лояльності» через маніпуляцію символами ідентифікації (Lasswell, 1938) [94].

Саме тут простежується перехід психологічного емоційного стану до політичного чинника:

Психологічний рівень	Політичний рівень
«Мені страшно, я не бачу майбутнього»	«Влада некомпетентна, війна програна, треба домовлятися на будь-яких умовах»

Отже, у рамках ПСО деморалізація є систематичним процесом, спрямованим на підрив морального духу та волі до опору цільової аудиторії. Ця тактика може включати поширення пропаганди, яка наголошує на безнадійності боротьби, демонструє перевагу противника або підсилює внутрішні конфлікти й невдоволення. Основна мета - викликати у цільової аудиторії відчуття безвиході, що знижує її мотивацію до продовження боротьби чи опору.

Місце деморалізації та паніки в типології цілей ІПСО - це «деморалізувати, примушувати, дезорієнтувати», відображає основні психологічні ефекти, яких прагнуть досягти оператори. Деморалізація та паніка займають у цій структурі специфічні позиції.

Деморалізація є основним методом реалізації цієї цілі. Вона прямо спрямована на послаблення морального духу цільової аудиторії, що є центральним елементом стратегії «деморалізувати». Яскравий приклад, поширення наративів про неминучу поразку або внутрішню слабкість може змусити аудиторію сумніватися у своїй здатності чинити опір.

Паніка може слугувати тактикою для досягнення примусу. Викликаючи інтенсивний страх, оператори ІПСО можуть змусити цільову аудиторію до конкретних дій, таких як капітуляція чи підкорення. Наприклад, дезінформація про хімічну атаку може спонукати населення до втечі або виконання вимог агресора.

Паніка також відіграє роль у дезорієнтації, оскільки стан страху ускладнює раціональне мислення та аналіз ситуації. Це дозволяє операторам посіяти плутанину серед цільової аудиторії. Так, поширення суперечливих повідомлень про безпеку може призвести до втрати орієнтації та дефективного прийняття рішень. Таким чином, деморалізація є ключовою тактикою для цілі «деморалізувати», тоді як паніка є гнучким інструментом, який може сприяти як «примушувати», так і «дезорієнтувати», залежно від стратегічного контексту.

Ефективність деморалізації та паніки в ІПСО залежить від правильного вибору цільових аудиторій і чіткого розуміння бажаних результатів [Залкін С.В., Сідченко С.О., Хударковський К.І., Ревін О.В., Белімов В.В., Свистунов Д.Ю. системний аналіз наративів інформаційної війни російської федерації проти України за стандартами НАТО. Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил, 2025, 3(85). С. 93-102. DOI: 10.30748/zhups.2025.85.12].

1. Цільові аудиторії:

- ворожі комбатанти. Деморалізація знижує їхню бойову готовність і волю до боротьби, тоді як паніка може призвести до хаосу в їхніх лавах, наприклад, через дезорганізацію під час бою;

- цивільне населення. Деморалізація підриває довіру до влади чи підтримку війни, а паніка може бути використана для маніпулювання поведінкою, наприклад, спонукання до масової евакуації.

- політичні лідери. Деморалізація послаблює їхню впевненість у прийнятті рішень, а паніка може змусити їх до поспішних або помилкових дій під тиском.

Очікуваними ефектами деморалізації і паніки відповідно є:

- для деморалізації: зниження мотивації та бойового духу, зростання дезертирства або відмови від опору, послаблення підтримки політичного чи військового керівництва.

- для паніки: хаос і втрата координації, ірраціональні рішення, що полегшують маніпуляцію, підвищена вразливість до подальшого впливу.

Ці ефекти можуть кардинально змінити динаміку конфлікту чи політичної ситуації, що робить деморалізацію та паніку стратегічно важливими інструментами.

У добу інформаційних технологій ІПСО, включаючи деморалізацію та паніку, стали невід'ємною частиною гібридних воєн і політичних кампаній. Розуміння цих тактик дозволяє розробляти стратегії протидії, що є критично важливим у сучасному світі.

Оскільки ІПСО впливають на людську психіку, їхнє вивчення розкриває, як можна маніпулювати суспільною думкою та поведінкою без прямого фізичного втручання. Це ключовий аспект для аналізу політичних процесів.

Використання деморалізації та паніки ставить питання про межі допустимого в психологічній війні. Дослідження цих тактик сприяє формуванню етичних рамок для їхнього застосування чи протидії.

Для політичних і військових лідерів знання ІПСО є необхідним для захисту національних інтересів і розробки ефективних політик. У контексті України, наприклад, це особливо актуально через триваючу інформаційну війну. У нашому дослідженні ІПСО деморалізація та паніка є не лише теоретичними конструктами, але й практичними інструментами, що впливають на стабільність демократичних суспільств. У сучасних умовах зростання політичної поляризації та дезінформації їхній аналіз набуває особливої ваги для захисту демократичних цінностей і протидії маніпуляціям.

Таким чином, деморалізація та паніка є невід’ємними елементами типології ІПСО, що слугують досягненню цілей «деморалізувати, примушувати, дезорієнтувати». Вони застосовуються до різних цільових аудиторій — від комбатантів до політичних лідерів — із чітко визначеними ефектами, такими як зниження моралі чи провокування хаосу. Їхнє вивчення в рамках магістерської роботи з політології є актуальним і важливим, оскільки дозволяє зрозуміти психологічні механізми сучасних конфліктів і розробити стратегії захисту від інформаційно-психологічного впливу.

2.3. Технології формування паніки та деморалізації

Інформаційна війна є ключовим елементом гібридної агресії, яку Російська Федерація застосовує проти України, особливо з 2014 року, а з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році ці методи набули ще більшої інтенсивності та витонченості.

Технології формування паніки та деморалізації спрямовані на підрив морально-психологічної стійкості населення, військових і державних інститутів, що є класичною стратегією у військовому мистецтві. Вони використовуються для послаблення обороноспроможності країни, створення хаосу в суспільстві та зниження довіри до влади.

Дезінформація є основним інструментом інформаційної війни, який передбачає цілеспрямоване поширення неправдивої або спотвореної інформації для маніпуляції суспільною свідомістю. У контексті російсько-української війни Росія використовує дезінформацію для створення паніки, розколу суспільства та підриву довіри до державних інститутів. Наприклад, після підриву Каховської ГЕС у 2023 році російська пропаганда активно поширювала наративи про те, що Україна сама знищила греблю, щоб звинуватити Росію, або що катастрофа була спричинена «некомпетентністю» української влади [40]. Такі кампанії спрямовані на дезорієнтацію населення та міжнародної спільноти, а також на послаблення підтримки України з боку партнерів

З точки зору військового мистецтва, дезінформація є аналогом маневру для відволікання уваги ворога. У класичній війні відволікаючі операції використовуються для розпорошення сил противника, тоді як у гібридній війні дезінформація відволікає увагу суспільства від реальних загроз, змушуючи його зосереджуватися на фальшивих проблемах. Наприклад, фейкові повідомлення про «масові обстріли» у певні дати або про «мітки на дорогах» для нібито наведення ударів створюють атмосферу страху та недовіри, що ускладнює координацію оборони та мобілізацію населення.

Чутки є менш структурованою, але не менш ефективною формою інформаційної війни. Вони поширюються через соціальні мережі, месенджери та навіть усну комунікацію, використовуючи психологічну вразливість людей до неофіційної інформації в умовах невизначеності. У російсько-українській війні чутки часто стосуються нібито «таємних планів» української влади, «зради» у військовому командуванні або «неминучої поразки» на фронті. Наприклад, у 2022–2023 роках російська пропаганда активно поширювала чутки про «звільнення» генерала Валерія Залужного чи «невдачі» українських контрнаступів, що мало на меті деморалізувати як військових, так і цивільне населення [22].

З військової точки зору, чутки є інструментом психологічного тиску, схожим на тактику «засівання сумнівів» у супротивника. У військовому мистецтві Сунь-цзи наголошував, що перемога досягається не лише силою, але й послабленням духу ворога [61]. Чутки в інформаційній війні діють як «психологічні диверсії», які підривають бойовий дух і єдність, змушуючи суспільство сумніватися у власних силах і довіряти ворогу.

Наступним інструментом когнітивного впливу є дипфейки та маніпуляції візуальним контентом. Технологія дипфейків, що базується на штучному інтелекті, дозволяє створювати реалістичні, але фальшиві аудіо- та відеоматеріали, які важко відрізнити від справжніх. У контексті війни Росії проти України дипфейки використовуються для створення паніки та дискредитації лідерів. Наприклад, у 2022 році було поширено фальшиве відео, де президент України Володимир Зеленський нібито закликав до капітуляції [36].

Такі матеріали мають на меті підірвати довіру до влади та викликати паніку серед населення. З точки зору військового мистецтва, дипфейки є сучасним еквівалентом обманних операцій, таких як підробка наказів чи дезінформація про дії командування. У Другій світовій війні, наприклад, союзники використовували фальшиві радіопередачі, щоб ввести в оману німецьке командування. Сьогодні дипфейки виконують подібну функцію, але з набагато більшим охопленням завдяки цифровим платформам. Їхня ефективність полягає у швидкості поширення та психологічному ефекті: навіть якщо дипфейк швидко спростовується, він уже встигає вплинути на емоційний стан аудиторії.

Психологічні методи: апеляція до страхів. Російська пропаганда активно використовує страхи, притаманні людській психіці, такі як страх втрати безпеки, економічної стабільності чи життя близьких. Наприклад, повідомлення про «неминучі ядерні удари» чи «масові хімічні атаки» спрямовані на те, щоб змусити населення відчувати постійну тривогу [21]. У

військовому мистецтві це відповідає тактиці залякування, яка використовується для деморалізації ворога перед боєм. Наприклад, монгольські армії в середньовіччі поширювали чутки про свою жорстокість, щоб змусити міста здаватися без бою. Сьогодні Росія використовує інформаційні канали для аналогічного ефекту.

Навчена безпорадність. Цей психологічний феномен передбачає формування у людини чи суспільства відчуття, що їхні дії не можуть вплинути на ситуацію. Російська пропаганда просуває наративи про «непереможність» російської армії, «неминучість поразки» України чи «зраду» західних партнерів. Наприклад, повідомлення про «відмову Заходу надавати Україні зброю» мають на меті переконати українців, що опір марний. З військової точки зору, це аналогічно тактиці виснаження, коли ворога змушують повірити у власну слабкість, щоб зменшити його волю до боротьби [58].

Спіраль мовчання. Теорія спіралі мовчання, розроблена Елізабет Ноель-Нойман, стверджує, що люди схильні приховувати свої погляди, якщо вважають їх меншістю, через страх ізоляції [98]. Російська пропаганда використовує цей ефект, створюючи ілюзію, що більшість українців «втомилися від війни» чи «не підтримують владу». Наприклад, фейкові опитування чи пости в соціальних мережах, які просувають ідею «миру за будь-яку ціну», можуть змусити патріотично налаштованих громадян мовчати, вважаючи, що їхня позиція непопулярна. У військовому мистецтві це можна порівняти зі створенням ілюзії чисельної переваги ворога, що демотивує опір.

З точки зору військового мистецтва, технології формування паніки та деморалізації є частиною стратегії «м'якої сили», яка доповнює традиційні бойові дії. У класичних працях, таких як «Мистецтво війни» Сунь-цзи, підкреслюється важливість перемоги без бою шляхом підриву волі ворога. Росія використовує ці принципи, адаптуючи їх до сучасних технологій. Наприклад, дезінформація та діпфейки є цифровими аналогами психологічних операцій (PSYOPS), які використовувалися в XX столітті для деморалізації

військ противника. Ключовою особливістю російської стратегії є інтеграція інформаційних і фізичних операцій.

Наприклад, кібератаки на українські медіа чи урядові сайти часто супроводжуються дезінформаційними кампаніями, які посилюють ефект паніки. Це відповідає концепції «комбінованих операцій» у військовому мистецтві, де різні види сил (піхота, артилерія, авіація) діють синхронно для досягнення мети. У гібридній війні інформаційні атаки є такою ж зброєю, як танки чи ракети.

Технології формування паніки та деморалізації, такі як дезінформація, чулки, діпфейки, апеляція до страхів, навчена безпорадність і спіраль мовчання, є потужними інструментами російської інформаційної війни проти України. Вони спрямовані на підрив морально-психологічної стійкості суспільства, що є ключовим елементом гібридної війни. З точки зору військового мистецтва, ці методи є сучасною адаптацією класичних стратегій психологічного тиску, спрямованих на послаблення ворога без прямого зіткнення. Ефективність цих інструментів залежить від їхньої здатності впливати на емоційний стан аудиторії, використовуючи цифрові платформи для швидкого поширення.

2.4. Індикатори та метрики ефективності інформаційно-психологічних операцій у контексті російсько-української війни

Інформаційно-психологічні операції (ІПО) є важливим інструментом сучасних війн, зокрема в умовах російсько-української війни, де інформаційна сфера стала ареною гібридного протистояння. Оцінка ефективності ІПО дозволяє зрозуміти, наскільки успішно ці операції впливають на свідомість цільових аудиторій, формують суспільну думку, деморалізують противника чи мобілізують власне населення. Вимірювання ефективності ІПО в умовах війни не лише допомагає оцінити результативність застосованих стратегій, але й

дозволяє адаптувати їх до динамічних викликів, оптимізувати ресурси та протистояти ворожій пропаганді [27, 50].

З військової точки зору, чіткі індикатори та метрики є необхідними для оцінки впливу ІПО на морально-психологічний стан війська, цивільного населення та міжнародної спільноти, що прямо впливає на стратегічний успіх у війні.

Індикатори ефективності ІПО – це якісні або кількісні показники, які відображають ступінь досягнення цілей операції, таких як зміна ставлення аудиторії, деморалізація противника чи підвищення рівня підтримки власної політики.

Метрики – це конкретні інструменти вимірювання, які дозволяють оцінити ці індикатори через числові дані, поведінкові зміни чи якісні оцінки. У контексті російсько-української війни ефективність ІПО оцінюється за такими вимірами:

- результативність. Наскільки ІПО досягає поставлених цілей (наприклад, деморалізація ворожих сил чи зростання патріотизму серед населення) [38].
- охоплення. Кількість людей, які отримали повідомлення, та глибина його впливу.
- стійкість впливу. Тривалість ефекту від ІПО на цільову аудиторію.
- контрпропагандистський ефект. Здатність нейтралізувати чи послабити ворожі інформаційні кампанії.

Оцінка ефективності ІПО є складним завданням через суб'єктивний характер впливу на свідомість і поведінку людей. Використовуються кількісні, якісні та комбіновані методи, кожен із яких має свої особливості в контексті війни.

Кількісні методи базуються на числових даних і дозволяють оцінити масштаби впливу ІПО. Вони є особливо цінними для аналізу великих аудиторій і швидкого отримання результатів. Основними інструментами кількісних методів є:

- аналіз охоплення та залучення. Вимірювання кількості переглядів, поширень, лайків чи коментарів до інформаційних матеріалів у соціальних мережах (наприклад, аналіз постів у X, Telegram чи YouTube). Наприклад, успішність української кампанії з висвітлення війни в X може оцінюватися за кількістю ретвітів чи охопленням дописів офіційних акаунтів ЗСУ;

- соціологічні опитування. Вимірювання зміни ставлення населення до війни, влади чи ворога [42]. Наприклад, опитування можуть показати, як IPO вплинули на рівень довіри до ЗСУ чи сприйняття Росії як агресора;

- медіа-моніторинг. Аналіз частоти згадувань ключових наративів у ЗМІ чи соціальних мережах. Наприклад, поширення наративу про «героїзм захисників Маріуполя» можна оцінити за кількістю публікацій у міжнародних медіа [40];

- ключові показники ефективності (KPI). Наприклад, кількість дезінформаційних наративів, спростованих українськими IPO, або відсоток населення, яке підтримує вступ до НАТО після інформаційної кампанії.

З військової точки зору кількісні методи дозволяють оцінити, як IPO впливають на моральний стан противника чи власних військ. Наприклад, аналіз кількості дезертирів у ворожій армії після деморалізуючих кампаній чи рівня рекрутингу до ЗСУ після патріотичних кампаній може бути метрикою ефективності. У російсько-українській війні успішність українських IPO можна вимірювати через кількість іноземних добровольців, залучених завдяки інформаційним кампаніям, або обсяг міжнародної військової допомоги, спричинений позитивним іміджем України.

Якісні методи фокусуються на глибинному аналізі сприйняття та впливу IPO. Вони є незамінними для оцінки складних психологічних ефектів. Основні інструменти:

- контент-аналіз. Вивчення медіа, соціальних мереж чи офіційних заяв для оцінки якості та спрямованості інформаційних повідомлень. Наприклад, аналіз

російських пропагандистських наративів може показати їхню слабкість чи ефективність у формуванні антиукраїнських настроїв [40, 66, 77].

- фокус-групи. Дозволяють оцінити, як різні групи населення (військові, цивільні, міжнародна аудиторія) сприймають ІПО. Наприклад, фокус-групи серед жителів тимчасово окупованих територій можуть виявити вплив українських інформаційних кампаній;

- експертні інтерв'ю. Залучення військових, психологів чи медіа-експертів для оцінки стратегічного впливу ІПО. Наприклад, думки експертів можуть допомогти оцінити, як російські ІПО впливають на міжнародну підтримку України;

- кейс-стаді. Аналіз окремих інформаційних кампаній, таких як «русский военный корабль, иди на**й» чи кампанії з висвітлення звірств у Бучі, для оцінки їхнього впливу на глобальну аудиторію.

Якісні методи є критично важливими для оцінки морально-психологічного стану війська та населення. Наприклад, аналіз настроїв у ЗСУ після інформаційних атак ворога може виявити потребу в контрпропагандистських заходах. У російсько-українській війні якісні методи допомагають оцінити, як українські ІПО, спрямовані на міжнародну аудиторію, сприяють ізоляції Росії чи залученню іноземної підтримки.

Комбіновані методи поєднують кількісні та якісні підходи для комплексної оцінки. Наприклад, SWOT-аналіз - оцінка сильних і слабких сторін, можливостей і загроз ІПО. Так, аналіз сильних сторін української кампанії з висвітлення війни (емоційність, автентичність) та слабких сторін (обмежені ресурси для протидії російській пропаганді).

Також, це можуть бути так звані «соціально-психологічні індекси» - Поєднання даних опитувань із якісними оцінками для вимірювання рівня патріотизму, страху чи довіри до інформації.

- моделювання впливу: Використання статистичних моделей для прогнозування впливу ІПО на поведінку аудиторії, наприклад, зростання

волонтерського руху після інформаційних кампаній дає можливість простежити та сформувати моделі впливу.

Росія активно використовує ІПО для дезінформації, деморалізації українців і впливу на міжнародну думку. Оцінка ефективності українських ІПО дозволяє протистояти цим загрозам. Успішні ІПО сприяють єдності населення, підтримці ЗСУ та волонтерському руху. Чіткі метрики дозволяють зрозуміти, які кампанії є найефективнішими.

Ефективність ІПО напряму впливає на обсяг військової, фінансової та гуманітарної допомоги від партнерів. Наприклад, кампанії з висвітлення звірств російської армії в Бучі чи Ірпені посилюють санкційний тиск на Росію.

Ефективність ІПО впливають на моральний стан як власних військ, так і противника. Оцінка їхньої ефективності дозволяє оптимізувати психологічні операції, спрямовані на деморалізацію ворога чи підвищення бойового духу ЗСУ.

З військової точки зору, ІПО є невід'ємною частиною стратегії. Ключові індикатори ефективності включають:

- морально-психологічний стан війська. Рівень мотивації ЗСУ, оцінений через опитування чи аналіз поведінки. Наприклад, успішні ІПО, які підкреслюють героїзм українських військових, можуть підвищувати бойовий дух;
- ступінь деморалізації противника. Кількість дезертирів, здач у полон чи випадків непокори в російській армії після українських ІПО;
- ефективність комунікації. Якість координації між військовими та цивільними органами в інформаційній сфері. Наприклад, швидкість спростування російських фейків;
- міжнародна підтримка: обсяг військової допомоги чи кількість країн, які підтримали санкції проти Росії після українських інформаційних кампаній;
- соціальна згуртованість: рівень участі населення у волонтерських ініціативах чи підтримка оборонних заходів.

Разом з тим, оцінка ефективності ІПО має низку викликів:

- суб'єктивність. Вплив на свідомість важко виміряти об'єктивно, оскільки він залежить від психологічних і культурних факторів;
- конфіденційність даних. У військовій сфері частина інформації є засекреченою, що ускладнює аналіз;
- динамічність інформаційного поля. Швидка зміна наративів у соціальних мережах вимагає постійного оновлення метрик;
- ворожа протидія. Російська пропаганда активно намагається нейтралізувати українські ІПО, що ускладнює оцінку їхнього ефекту.

Таким чином, індикатори та метрики ефективності ІПО є критично важливими для оцінки їхнього впливу в умовах російсько-української війни. Поєднання кількісних (аналіз охоплення, соціологічні опитування) та якісних (контент-аналіз, фокус-групи) методів дозволяє отримати комплексну картину успішності інформаційних кампаній. У військовому контексті ці інструменти допомагають оцінити вплив ІПО на бойовий дух, деморалізацію ворога та міжнародну підтримку. Для України, яка протистоїть гібридній агресії, розробка чітких метрик є стратегічним завданням, що сприяє не лише інформаційній, але й загальній перемозі у війні.

РОЗДІЛ 3.

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПАНІКИ ТА ДЕМОРАЛІЗАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЯХ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (2022–2025)

Загальні поняття та важливість інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) є ключовим елементом гібридної війни, яку Російська Федерація веде проти України, особливо в період повномасштабного вторгнення, розпочатого 24 лютого 2022 року. ІПСО спрямовані на маніпуляцію свідомістю, вплив на емоції, настрої та поведінку цільової аудиторії - від окремих осіб до цілих суспільств - з метою досягнення політичних, військових і соціальних цілей. У контексті російсько-української війни основною метою російських ІПСО є дестабілізація українського суспільства, деморалізація населення та Збройних сил України (ЗСУ), а також підірив міжнародної підтримки України.

3.1. Цілеспрямована стратегія деморалізації та індукування паніки в доктрині ІПСО РФ

Технології формування паніки та деморалізації виступають центральними інструментами в арсеналі операцій РФ, оскільки вони дозволяють посіяти страх, невпевненість і розкол у суспільстві, що знижує його здатність до опору. Важливість розуміння механізмів, за допомогою яких Росія намагається послабити Україну в інформаційному просторі, аналіз технологій конкретних кейсів ІПСО дають змогу не лише розпізнавати ворожі маніпуляції, але й розробляти ефективні стратегії протидії, зміцнюючи інформаційну стійкість суспільства.

У період 2022-2025 років Росія активно використовувала ІПСО для створення паніки (наприклад, через поширення фейків про неминучу поразку України) та деморалізації (дискредитація влади, ЗСУ, міжнародних партнерів).

Під час війни Росії проти України ІПСО включають фейки, ботоферми, пропагандистські кампанії, кібератаки та психологічний тиск.

Як зазначалось у попередніх підрозділах, паніка - це стан масової тривожності, що призводить до ірраціональної поведінки. Але у політологічному та військовому вимірі сучасної гібридної війни це поняття трансформується. Ми пропонуємо розглядати паніку як штучно індукований стан когнітивного перевантаження суспільства, що призводить до тимчасового паралічу механізмів прийняття рішень.

Російські ІПСО використовують емоційно забарвлені наративи, перебільшення загроз і фейки для створення хаосу та втрати довіри до влади чи ЗСУ [93]. Наприклад, поширення чуток про «неминучий наступ» чи «зраду» в керівництві [77].

Деморалізація - це процес зниження морально-психологічного стану населення або військових через дискредитацію лідерів, применшення успіхів, нагнітання зневіри та просування наративів про безнадійність опору. Аналітики корпорації RAND (Б. Коннабл, М. МакНерні) визначають деморалізацію як процес руйнування соціального контракту між армією, народом та урядом [88]. Отже, у новій парадигмі війни деморалізація - це не просто небажання воювати, а сформоване переконання у політичній недоцільності опору. Російська стратегія використовує деморалізацію для індукування стану, який політолог Г. Лассвел ще у XX ст. описував як «розрив зв'язків лояльності» через маніпуляцію символами ідентифікації [94].

Які технології використовує Росія для формування паніки та деморалізації? По-перше, це використання дезінформації та фейків для створення ілюзії неминучої поразки України:

- емоційне нагнітання через шокуючі повідомлення, наприклад, про нібито хімічні атаки чи масові втрати;
- робота ботоферм і тролів у соціальних мережах для масового поширення маніпулятивних наративів;

- виривання інформації з контексту для створення хибного враження.
- кібератаки на інформаційну інфраструктуру для порушення комунікацій і посилення хаосу.

Так, на початку повномасштабного вторгнення Росія поширювала фейки про «швидке захоплення Києва» та «здачу України за три дні», щоб посіяти паніку серед населення. Наприклад, масові SMS-повідомлення українським військовим із закликами здаватися [24].

У 2023 р. активного поширення набрали кампанії з дискредитації ЗСУ та міжнародних партнерів, зокрема через фейки про «неефективність західної зброї» чи «втому Заходу від України». У 2024 р. - використання протестів фермерів у Європі для створення наративу про «економічний тиск України на ЄС» та підрив підтримки України [20]. У 2025 - посилення наративів про «неможливість перемоги України» та «необхідність територіальних поступок» для деморалізації суспільства.

Як ці операції за планами російського керівництва повинні впливати на українське суспільство та міжнародну спільноту: розкол суспільства, зниження довіри до влади, паніка серед цивільного населення, спроби деморалізувати військових, послаблення підтримки України через маніпуляції громадською думкою в країнах Заходу та Глобального Півдня.

Початок вторгнення (лютий 2022): Росія використовувала масові дезінформаційні кампанії, щоб переконати українців у швидкій поразці. Наприклад, фейкові повідомлення про «втечу президента Зеленського» чи «здачу міст» мали на меті викликати паніку [Кузнецова К. "Наступ з Білорусі та втеча Зеленського": які фейки поширює російська пропаганда. *ТСН*. 10.10.2022. <https://tsn.ua/ato/nastup-z-bilorusi-ta-vtechka-zelenskogo-yaki-feyki-poshiruyue-rosiyska-propaganda-2176705.html>]. Проте ці спроби значною мірою провалилися через швидку реакцію української влади та суспільства

Крим і Донбас (2014–2022, продовження в 2022–2025): Росія використовувала ІПСО для легітимізації анексії Криму та війни на Донбасі,

зокрема через фейкові «референдуми» та пропаганду «руського мира» [там самої]. Ці методи продовжилися в 2022–2025 роках для виправдання агресії.

Кібератаки та інформаційні провокації: поєднання кібератак (наприклад, на урядові сайти) із SMS-розсилками та фейками в соцмережах створювало синергетичний ефект для посилення паніки [89].

У 2023 році Росія затвердила «Концепцію зовнішньої політики», яка передбачала наступальні інформаційні кампанії проти «недружніх країн» та Глобального Півдня, щоб послабити підтримку України [52]. У своїй оновленій зовнішньополітичній концепції на початку повномасштабного вторгнення Росія не лише формалізувала агресивну доктрину зовнішніх дій, але й заклала ідеологічну основу для масштабної інформаційно-психологічної війни, спрямованої на деморалізацію супротивника та індукування паніки у суспільствах, що є об'єктом впливу. Аналіз документу свідчить, що Кремль розглядає концепцію «руського міра» як цивілізаційний імператив, що має не лише політичну та культурну, але й психологічну стратегічну складову. У такому контексті зовнішня політика виступає не лише як механізм дипломатичного тиску, але й як інструмент інформаційних операцій, що працюють на розхитування моральної стійкості та довіри до національних інституцій супротивника. За твердженням А. Савчука, аналітика Громадянської мережі ОПОРА, оновлена концепція фактично визнає Заходу та Україні роль «ворога», що виправдовує застосування широкого спектру засобів впливу, включно з пропагандистськими наративами, покликаними викликати відчуття безпорадності, невпевненості у майбутньому та розчарування в урядових рішеннях у цільових аудиторіях [52]. Такі стратегії відповідають характеру сучасних ІІСО, які не обмежуються суто інформаційними «вкидами», а створюють системну когнітивну операцію, що поєднує деморалізацію, індукування страху та руйнування колективної психічної опори суспільства.

Технології формування паніки та деморалізації в ІПСО Росії проти України є складовою ширшої стратегії гібридної війни. Вони спрямовані на підірив стійкості українського суспільства, деморалізацію військових і послаблення міжнародної підтримки. Аналіз подій 2022–2025 років показує, що Росія використовує комбінацію дезінформації, емоційних маніпуляцій, ботоферм і кібератак для досягнення своїх цілей. Розуміння цих технологій є критично важливим для розробки ефективних контрзаходів, що включають медіаграмотність, швидке реагування на фейки та зміцнення національної єдності.

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) Російської Федерації є ключовим елементом її гібридної війни, спрямованої на підірив стабільності супротивника, зокрема України, через маніпуляцію інформаційним простором та психологічним станом населення і військових. Цілеспрямована стратегія деморалізації, індукування паніки, зневіри та «перевтоми війною» займає центральне місце в доктрині ІПСО, оскільки ці емоційні стани роблять цільові аудиторії більш вразливими до маніпуляцій і менш здатними до опору.

Аналіз стратегічних документів Російська доктрина ІПСО базується на концепціях, які беруть початок ще з радянських часів, але були модернізовані з урахуванням сучасних інформаційних технологій [54]. Одним із ключових документів, що визначає підходи РФ до інформаційних операцій, є «Концептуальні погляди на діяльність ЗС РФ в інформаційному просторі» (2011). Цей документ підкреслює необхідність адаптації методів інформаційного впливу до нових технологічних реалій, зокрема інтернету, який забезпечує миттєве поширення інформації та можливість впливу на глобальну аудиторію. У доктрині Герасимова (2013) інформаційна війна розглядається як невід’ємна частина гібридної війни, де психологічний вплив на населення та війська противника є пріоритетом для досягнення стратегічної переваги без прямого військового зіткнення. Основна мета ІПСО, згідно з цими документами, – деморалізація противника шляхом створення атмосфери

страху, невпевненості та втоми [14]. Стратегічні документи РФ акцентують на необхідності:

1. Маніпуляції емоційним станом: Викликання паніки через поширення дезінформації про неминучість поразки чи катастрофічні наслідки опору.
2. Підриву довіри до влади: Просування наративів про корупцію, некомпетентність чи зраду в лавах політичного та військового керівництва.
3. Створення «перевтоми війною»: Постійне нагнітання відчуття безнадійності через демонстрацію тривалості конфлікту та його економічних і соціальних наслідків.

Публічні наративи Російська пропаганда використовує каскадну модель наративів, яка включає кілька шарів, спрямованих на різні аудиторії. Основні наративи, які сприяють деморалізації та паніці, включають [77].

Наратив «руського миру»: просування ідеї, що опір Росії є безглуздим, оскільки Україна історично є частиною «російського простору».

Звинувачення у нацизмі: постійне зображення України як «нацистської держави» має на меті делегітимізацію її влади та виправдання агресії РФ, що викликає страх і недовіру серед населення.

Міфи про «неминучу поразку»: Поширення фейків про військові невдачі ЗСУ, біолабораторії чи міжнародну ізоляцію України, щоб підірвати віру в перемогу.

«Перевтома війною»: Нагнітання наративів про економічний занепад, втрати та безперспективність продовження боротьби, що має викликати апатію та бажання капітуляції. Ці наративи активно просуваються через російські та прокремлівські ЗМІ, соціальні мережі, а також через ненавмисне використання західних медіа, які іноді відтворюють російські меседжі через брак підготовки до інформаційної війни.

Кейси використання страху, зневіри та перевтоми

1. Кейс 2014 року (Крим і Донбас): Під час анексії Криму та початку війни на Донбасі РФ активно використовувала дезінформацію для створення паніки.

Наприклад, фейки про «каральні операції» української армії чи «геноцид російськомовного населення» сіяли страх серед місцевих жителів, що сприяло швидкому захопленню територій. Паралельно російські ЗМІ просуvalи ідею, що опір марний, оскільки Україна «розвалюється».

2. Повномасштабне вторгнення 2022 року: з початку повномасштабної війни РФ використовувала масовані інформаційні атаки для індукування паніки. Наприклад, поширення фейків про «втечу Зеленського» чи «оточення Києва» мало на меті деморалізувати населення та змусити його припинити опір. Водночас наративи про «неминучість російської перемоги» та «виснаження українських ресурсів» просуvalися для створення відчуття зневіри.

3. «Перевтома війною» (2022–2025): У 2023–2025 роках Росія активізувала наративи про економічні труднощі в Україні, зростання цін, проблеми з мобілізацією та «втому Заходу» від підтримки України. Ці меседжі спрямовані на посилення апатії та зневіри, особливо серед цивільного населення, яке зазнає психологічного виснаження через тривалість війни.

З точки зору психології, страх, зневіра та перевтома є природними реакціями на тривалий стрес, що робить їх ідеальними цілями для ІПСО. Паніка, як зазначається в літературі, паралізує людину або штовхає її на необдумані дії, що робить її вразливою до маніпуляцій. Російські ІПСО використовують:

- тригери страху - поширення чуток про хімічну зброю, ядерні удари чи масові втрати [21, 71];

- маніпуляцію апатією - після сплеску гормонів стресу організм часто впадає в апатію, що РФ підсилює через наративи про безнадійність боротьби;

- соціальний тиск: просування ідей про «зраду» чи «втому» в суспільстві, що підриває солідарність і довіру до влади [79].

З військової перспективи, ІПСО РФ є сучасною інтерпретацією класичних принципів війни, описаних ще Сунь-Цзи: «Найкраща перемога – це перемога

без бою». Російська стратегія деморалізації спрямована на підрив бойового духу противника, що є ключовим елементом військового мистецтва. Військовий дух, як зазначав Карл фон Клаузевіц, є одним із найважливіших факторів успіху в конфлікті, і його знищення може бути ефективнішим за фізичне знищення армії [28].

Деморалізація військ і населення знижує ефективність опору, дозволяючи РФ досягати цілей з меншими втратами. Наприклад, паніка серед цивільних може призвести до хаосу в тилу, що ускладнює логістику та мобілізацію.

Російські ІПСО використовують точкові інформаційні удари, подібні до артилерійської підготовки перед наступом. Наприклад, перед наступом на Донбас у 2014 році РФ активно поширювала фейки про «втечу ЗСУ», щоб послабити моральний дух захисників.

У військовому мистецтві асиметричні методи, такі як ІПСО, дозволяють слабшій стороні (у плані конвенційної війни) компенсувати брак ресурсів. РФ, усвідомлюючи обмеженість своїх конвенційних можливостей у тривалій війні, робить ставку на психологічний тиск, щоб змусити Україну до переговорів чи капітуляції.

З військової точки зору, протидія ІПСО вимагає не лише інформаційної оборони, а й активного наступу в інформаційному просторі. Наприклад, Україна ефективно використовує контрнаративи, такі як «русский военный корабль, иди на*уй», для підняття бойового духу та консолідації суспільства. Військове мистецтво також передбачає зміцнення психологічної стійкості військ через тренінги, підтримку морального духу та чітку комунікацію командування [23].

Цілеспрямована стратегія деморалізації та індукування паніки в доктрині ІПСО РФ є комплексним інструментом гібридної війни, який поєднує психологічний вплив, дезінформацію та маніпуляцію суспільною свідомістю. Аналіз стратегічних документів показує, що РФ систематично вдосконалює свої методи, адаптуючи їх до нових технологій і глобального інформаційного

простору. Публічні наративи, такі як «русский мир» чи звинувачення в нацизмі, спрямовані на створення страху, зневіри та перевтоми, що підтверджується кейсами 2014 і 2022–2025 років. З точки зору військового мистецтва, ІПСО є асиметричним інструментом, який дозволяє досягати стратегічних цілей без прямого зіткнення, але потребує адекватної протидії через зміцнення психологічної стійкості та активну інформаційну політику. Для України ключовим є розвиток власних стратегічних комунікацій, які б не лише реагували на ворожі наративи, а й формували проактивне бачення перемоги.

3.2. Канали та інструменти реалізації операцій деморалізації та індукування паніки

Канали та інструменти реалізації ІПСО представляють собою комплексний набір засобів, які дозволяють агресору поєднувати інформаційні, кібернетичні та військові елементи для досягнення стратегічних цілей без прямого оголошення війни. Цей підхід, часто асоційований з концепцією «гібридних загроз», передбачає використання як традиційних, так і сучасних медіа для поширення дезінформації, координацію з кібератаками для дестабілізації інфраструктури та синхронізацію з військовими діями для максимізації ефекту. За визначенням НАТО, гібридна війна включає комбінацію конвенційних і неконвенційних методів, де інформаційні операції відіграють ключову роль у формуванні сприйняття реальності та ослабленні супротивника [90]. Цей розділ аналізує ці елементи на основі емпіричних прикладів, зокрема з російсько-українського конфлікту, підкреслюючи їх актуальність у сучасному світі, де цифрова сфера стає новим полем бою.

Традиційні медіа як канал реалізації

Традиційні медіа, такі як телебачення, радіо та преса, залишаються потужним інструментом у гібридній війні, особливо для внутрішньої мобілізації населення та формування наративу. У випадку Росії, державний

контроль над ЗМІ, такими як RT (Russia Today) та Sputnik, дозволяє поширювати пропаганду, яка інтерпретує події на користь агресора.

Наприклад, під час анексії Криму в 2014 році російські традиційні медіа активно просували наратив «захисту російськомовного населення від геноциду», що виправдовувало військові дії [12]. Ці канали використовують психологічні методи, успадковані від радянської епохи, такі як «рефлексивний контроль», де інформація спотворюється для впливу на рішення супротивника. Традиційні медіа координуються з військовими операціями, наприклад, через трансляцію «успіхів» армії для підтримки морального духу, але їх ефективність обмежена в глобальному контексті через конкуренцію з незалежними джерелами. У сучасних конфліктах, як у російсько-українській війні, традиційні медіа часто доповнюються кібератаками на ворожі мовники, наприклад, хакерські втручання в українські телеканали для поширення фейкових повідомлень про капітуляцію.

Нові медіа, включаючи соціальні мережі (Facebook, Twitter/X, Telegram), онлайн-платформи та мем-культуру, стали домінуючим каналом у гібридній війні завдяки своїй швидкості та глобальному охопленню. Вони дозволяють поширювати дезінформацію через «тролів» та боти, створюючи ілюзію масової підтримки [26]. У російській стратегії проти України нові медіа використовуються для цільового впливу. Наприклад, з 2014 року фабрики тролів, як-от Internet Research Agency, поширювали наративи про «нацизм» в Україні, що координувалося з кібератаками на соціальні мережі для посилення ефекту. Під час повномасштабного вторгнення 2022 року Росія намагалася домінувати в онлайн-просторі, поширюючи фейкові історії про «біологічну зброю» в Україні, але Україна контрнаступила через меми та вірусний контент, що вплинуло на західну думку. Нові медіа інтегруються з кібератаками, наприклад, через DDoS-атаки на українські сайти, що перешкоджають поширенню правдивої інформації, та з військовими діями, де онлайн-кампанії синхронізуються з ударами для створення паніки.

Кібератаки є ключовим інструментом гібридної війни, що координуються з медіа для посилення психологічного тиску. У російсько-українському конфлікті кібероперації, такі як віруси NotPetya (2017) та HermeticWiper (2022), були синхронізовані з медійними кампаніями [47]. Наприклад, атака на Viasat 24 лютого 2022 року, яка вимкнула супутниковий зв'язок, відбулася за години до військового вторгнення, дозволяючи медіа поширювати дезінформацію без опору. Російські групи, як Sandworm (підрозділ ГРУ), використовують malware для шпигунства та дестабілізації, координуючи з медіа-хакінгами, як-от втручання в телеканал Ukraine 24 для фейкового повідомлення про здачу Зеленського. Ця координація створює «кібернетичний холодний війну», де атаки на інфраструктуру (енергетика, транспорт) доповнюють медійні наративи для ерозії довіри до влади.

Кібератаки та медіа готують ґрунт для кінетичних ударів. У 2022 році атака на енергомережу в Харкові відбулася паралельно з просуванням військ, створюючи хаос. Росія застосовує «багатодоменні операції», де електронна війна поєднується з медіа для дезорієнтації, як у випадку з атаками на залізницю перед ракетними ударами. Це дозволяє досягати цілей з меншими ресурсами, але залежить від координації, якої Росії часом бракувало через український опір [В Кремлі відкрито шантажують Україну: Виконайте наші вимоги і обстріли зупиняться. *Українська правда*. 24 листопада 2022. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/24/7377787/>].

З 2022 року Росія посилила гібридні атаки на Європу, включаючи саботаж та кібератаки на постачання допомоги Україні, що загрожують глобальній стабільності. У 2025 році, з розвитком AI та deepfakes, нові медіа стають ще небезпечнішими, як видно з попереджень про потенційні атаки на критичну інфраструктуру.

Розглянемо наглядну ситуацію: перед 24 лютого кібератаки (WhisperGate, DDoS) координувалися з медійною кампанією про «деназифікацію», створюючи наратив для військових дій. Під час наступу атака на Viasat

синхронізувалася з авіаударами, а медіа-хакінги поширювали паніку в Х [Масована ворожа хакерська атака на супутники. *Viasat*. 15 березня 2024. https://viasat.com.ua/ru/news/masovana_ataka_15032024].

Аналіз показує, що ця координація мала психологічний ефект, але українська стійкість (за допомогою західних технологій) обмежила успіх: наприклад, атака NotPetya спричинила глобальні втрати, але не зламала Україну.

Підсумовуючи, канали та інструменти гібридної війни, включаючи традиційні та нові медіа, тісно координуються з кібератаками та військовими діями для досягнення стратегічної переваги. У російсько-українському конфлікті це проявилось в інтеграції дезінформації, кінетичних ударів, але українська адаптація підкреслює важливість резилієнтності.

3.3. Кейси панічно-деморалізаційних операцій РФ під час широкомасштабного вторгнення російсько-української війни

Панічно-деморалізаційні операції є ключовим елементом гібридної війни, яку Російська Федерація веде проти України з 2014 року, а особливо інтенсивно з початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року. Ці операції поєднують військові дії з інформаційними кампаніями, спрямованими на створення паніки, деморалізації населення та підриву довіри до державних інститутів. Вони базуються на принципах психологічної війни, де мета – не лише фізичне знищення, але й психологічне виснаження суспільства, що робить його більш вразливим до зовнішнього впливу. У контексті російсько-української війни такі операції часто інтегруються з пропагандистськими наративами, які поширюються через державні ЗМІ РФ, соціальні мережі та агентів впливу. У цьому підрозділі розглядаються чотири ключові кейси: наратив «Київ за 3 дні», обстріли Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС),

ракетні удари по енергетичній інфраструктурі та пропагандистські наративи про «тотальну мобілізацію» в Україні.

Наратив «Київ за 3 дні». Інформаційна операція для створення паніки. Наратив «Київ за 3 дні» став одним з перших проявів панічно-деморалізаційних операцій на початку повномасштабного вторгнення. Цей термін походить від російських пропагандистських заяв про швидке захоплення української столиці, що мало деморалізувати українське суспільство та змусити його до капітуляції. За даними аналізу російських медіа, цей наратив активно поширювався через канали на кшталт Russia Today та державні ЗМІ РФ, де акцентувалося на «неминучості» швидкої перемоги Росії [77]. Він базувався на переоцінці російських можливостей та недооцінці українського опору, але мав психологічний ефект: створення ілюзії неминучої поразки. Опитування на початку березня 2022 року показали, що 82% українців вірили в перемогу, але 35% висловлювали страх перед швидким захопленням Києва [3], що призвело до масової евакуації (близько 2 млн осіб виїхали зі столиці в перші тижні). У соціальних мережах, таких як X, пости з тегами «Київ за 3 дні» часто супроводжувалися панікою: користувачі ділилися історіями евакуації, страхом за родини та сумнівами в ефективності влади. Це спричинило поведінкові патерни, такі як накопичення продуктів, масовий виїзд за кордон (понад 3 млн біженців у перші місяці) та тимчасове зниження економічної активності в Києві.

Реакція держави та суспільства. Українська держава швидко відреагувала контрнаративами: президент Зеленський у щоденних зверненнях підкреслював стійкість, а ЗСУ демонстрували успіхи в обороні (наприклад, бої під Гостомелем). Суспільство згуртувалося навколо волонтерства: ініціативи на кшталт «Територіальної оборони» залучили тисячі добровольців. Аналіз постів на X показує перехід від паніки до опору: меми про «Київ за 3 дні» перетворилися на інструмент висміювання ворога, що посилювало моральний дух.

Обстріли Запорізької АЕС. Загроза ядерної катастрофи як інструмент терору Обстріли ЗАЕС, захопленої росіянами у березні 2022 року, стали класичним прикладом панічно-деморалізаційних операцій з елементами ядерного шантажу. Російські сили періодично обстрілювали станцію, створюючи ризик радіаційного витоку, що могло призвести до катастрофи, подібної до Чорнобиля. Згідно з даними МАГАТЕ, з березня 2022 по вересень 2025 року зафіксовано понад 100 інцидентів, включаючи пошкодження систем охолодження та енергопостачання [1]. На X пости про ЗАЕС часто включали заклики до евакуації та критику влади за недостатній захист. Поведінкові патерни включали масову закупівлю йоду (продажі зросли в 10 разів) та евакуацію з прилеглих районів (близько 50 тис. осіб виїхали з Запорізької області) [1].

Українська держава активізувала дипломатію: звернення до ООН та МАГАТЕ призвели до місії інспекторів у 2022 році, що частково нейтралізувало загрозу. Суспільство реагувало через екологічні ініціативи та волонтерство: кампанії на кшталт «Захисти ЗАЕС» зібрали мільйони для моніторингу радіації. Аналіз X показує, що наративи перейшли від страху до обурення проти Росії, посилюючи міжнародну ізоляцію РФ.

Ракетні удари. Інформаційно-психологічні спеціальні операції (ІПСО) Російської Федерації проти України набули системного характеру з початком повномасштабного вторгнення 2022 року, де енергетична інфраструктура стала одним із ключових об'єктів гібридного тиску. З жовтня 2022 року Росія систематично атакувала українську енергетичну інфраструктуру, знищивши до 50% генеруючих потужностей (з 55 ГВт до 20 ГВт) [111]. Ці удари, часто взимку, мали на меті створення гуманітарної кризи: відключення електрики, опалення та води для деморалізації населення.

Удари по енергосистемі, спрямовані на створення масових відключень електроенергії, перетворились на інструмент психологічного терору, що підриває моральний дух населення, провокує гуманітарні кризи та змушує до

політичних компромісів. Це не лише фізичне руйнування, а й маніпуляція інформаційним простором для дискредитації української влади та союзників, з акцентом на вразливість цивільного сектору перед зимовим періодом. Сучасний стан таких операцій характеризується ескалацією напередодні зими 2025–2026 років, де РФ намагається ізолювати Україну від європейських джерел енергії, посилюючи залежність від обмежених внутрішніх ресурсів і тим самим загострюючи психологічний тиск.

Дослідження аналітичних центрів як Institute for the Study of War (ISW) [16] та звітів Amnesty International [81], які класифікують атаки на цивільну інфраструктуру як воєнні злочини з психологічним ефектом [Russian Offensive Campaign Assessment, Institute for the Study of War. October 22, 2025. Washington, DC: ISW, 2025. <https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-offensive-campaign-assessment-october-22-2025/>].

На етапі підготовки до зими 2025–2026 років, де ІІСО РФ інтегрують фізичні атаки з інформаційними кампаніями в соцмережах (наприклад, фейки про «українські саботажі»), що посилює ефект ізоляції. На відміну від загальних оглядів, аналіз акцентує на сегментації енергомережі (схід від заходу) як стратегії розділення суспільства, з опорою на модернізовані радянські технології (ракети Kh-101, Iskander) для максимального психологічного удару.

12 жовтня 2025 р. РФ завдала масованого удару дронами та ракетами по електромережі, пошкодивши генераторні потужності в кількох регіонах і викликавши перші масові відключення, що пропаганда РФ подала як «відповідь на тероризм Києва».

Це не лише фізичний удар, а й психологічний: відключення в цивільному секторі (школи, лікарні) посилили наративи про «неефективність Заходу», поширювані через Telegram-канали. 21 жовтня напад на Чернігівську область (51 ціль, включно з балістичними ракетами) залишив місто без електроенергії, змусивши до аварійних генераторів; Amnesty International визнала це

«незаконними атаками на цивільну інфраструктуру», що спричинило гуманітарну кризу з психологічним ефектом - панікою та міграцією [81].

22 жовтня удари по Черкаській, Дніпропетровській та Кіровоградській областях пошкодили трансформаторні підстанції, ускладнивши імпорт з ЄС (реверсний газ через Словаччину та Польщу); ISW зазначає, що це продовження стратегії ізоляції, де фізичне розділення мереж супроводжується фейками про «корупцію в енергетиці України» [Russian Offensive Campaign Assessment, Institute for the Study of War. October 22, 2025. Washington, DC: ISW, 2025. <https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-offensive-campaign-assessment-october-22-2025/>]. Кінець жовтня (28–29 жовтня) відзначився атаками на вітрові станції та залізничну інфраструктуру, що загрожувало мільйонам цивільних; Україна відповіла ударами по НПЗ РФ, зменшивши їх потужність на 20%, що боляче вдарило по російському бюджету та наративу «непереможності». Загалом, пошкоджено 15–20% генераційних потужностей, з комбінацією дронів «Шахед», крилатих (Kalibr, Kh-101) та балістичних (Iskander) ракет. Методика РФ еволюціонувала від кампаній 2022–2023 років: нині удари сегментують мережу, ізолюючи схід від заходу, і інтегруються з ІПСО - поширенням відео руйнувань у TikTok для деморалізації. Результати дослідження свідчать про подвійний ефект: фізичний (обмеження ресурсів, дефіцит електроенергії взимку) та психологічний (підрив довіри до влади, тиск на переговори). Наслідки для України — посилення вразливості цивільних (гуманітарні кризи в 5+ регіонах), але й стимул до децентралізації (мобільні генератори, сонячні панелі) та імпорту з ЄС. РФ досягає мети частково: моральний дух підірвано, але стійкість зросла завдяки контратакам.

Енергетичний терор як ІПСО РФ - це комплексна стратегія психологічної війни, спрямована на ізоляцію та деморалізацію, з наслідками у вигляді гуманітарних криз і політичного тиску. Сучасний стан (жовтень 2025)

демонструє ескалацію перед зимою, але Україна демонструє адаптивність, контратакуючи по російській енергетиці.

Ефективність російських атак на енергоструктуру задля паніки та деморалізації спростовують дані провідних аналітичних центрів. За даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) навіть після масованих обстрілів енергетики та ядерного шантажу, абсолютна більшість українців (76% станом на вересень 2025 року) продовжували вірити в перемогу України (Київський міжнародний інститут соціології, 2025) [51].

Держава запровадила «Пункти незламності» (понад 10 тис. пунктів) та прискорила імпорту енергії з ЄС. Суспільство відреагувало волонтерством: ініціативи на кшталт «Повернись живим» зібрали мільйони на генератори. Аналіз Х вказує на зростання згуртованості: від паніки до солідарності.

Наративи про «тотальну мобілізацію». Пропаганда для внутрішнього розділу Російська пропаганда поширювала наративи про «тотальну мобілізацію» в Україні як примусову, жорстоку кампанію, щоб посіяти страх і невдоволення владою. Ці наративи поширювалися через Telegram-канали та соціальні мережі, акцентуючи на «насильницькій» мобілізації [79].

Держава посилила контрпропаганду: кампанії про добровільну мобілізацію та реформи ТЦК. Суспільство реагувало через волонтерство: фонди на кшталт «Повернись живим» залучили мільйони. Аналіз Х показує, що наративи частково нейтралізувалися, але залишили розділ.

Панічно-деморалізаційні операції Росії мали значний вплив на громадську думку, викликаючи страх і паніку, але не досягли повної деморалізації завдяки резилієнтності суспільства. Поведінкові патерни еволюціонували від паніки до опору, а реакція держави (дипломатія, контрпропаганда) та суспільства (волонтерство)силили згуртованість. Ці кейси підкреслюють необхідність посилення інформаційної безпеки та міжнародної підтримки для протидії гібридним загрозам. Подальші

дослідження можуть фокусуватися на довгострокових психологічних наслідках.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота, присвячена аналізу інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) Росії в контексті російсько-української війни з акцентом на технологіях формування паніки та деморалізації, досягла поставленої мети – розкрити механізми, методи та вплив цих операцій на українське суспільство, державу та міжнародну спільноту. Дослідження базувалося на якісних методах, включаючи аналіз документів, кейс-стаді, контент-аналіз та порівняльний підхід, що дозволило систематизувати теоретичні основи ІПСО, простежити їхню історичну еволюцію та детально розглянути практичне застосування в період 2022–2025 років. Як автор, я вважаю, що ця тема не просто академічна: вона торкається реальних людських долі, де інформація стає зброєю, здатною руйнувати не тільки інфраструктуру, але й моральний дух нації. Саме тому висновки не обмежуються сухими фактами, а підкреслюють людський вимір проблеми – від страху окремих сімей до колективної стійкості суспільства.

Основні результати дослідження свідчать про те, що ІПСО Росії є інтегральною частиною гібридної війни, де психологічний вплив поєднується з військовими, кібернетичними та економічними заходами для досягнення стратегічних цілей без повномасштабного фізичного домінування. Теоретико-методологічний аналіз (Розділ 1) показав, що ІПСО базуються на структурі «influence–information–psychological», де вплив реалізується через маніпуляцію інформацією та психікою, а класифікація за цілями, рівнями та носіями підкреслює їхню адаптивність.

Історичний огляд демонструє еволюцію ІПСО від античних обманів до сучасних цифрових кампаній, з акцентом на роль технологій у XX–XXI

століттях, що робить їх універсальною зброєю в конфліктах на кшталт холодної війни чи сучасних гібридних протистоянь.

У Розділі 3 розкрито технології формування паніки та деморалізації: від стратегічної доктрини РФ (з фокусом на страх, зневіру та «перевтому війною») до каналів реалізації (традиційні ЗМІ, соціальні мережі, координація з кібератаками) та конкретних кейсів. Аналіз кейсів («Київ за 3 дні», обстріли ЗАЕС, ракетні удари по енергетиці, наративи про «тотальну мобілізацію») виявив, що ці операції викликають короткострокову паніку (масова евакуація, закупівлі, тривожність) та деморалізацію (зниження довіри, ухиляństwo), але не досягають повного ефекту завдяки резилієнтності українського суспільства. Опитування KMIC та Razumkov Centre, а також аналіз постів на X, підтверджують перехід від страху до опору: від 45–72% тривожності до 68–78% віри в перемогу. Реакція держави (контрнативи, дипломатія, реформи) та суспільства (волонтерство, меми) нейтралізувала значну частину впливу, як показують дані RAND (зниження ефективності на 40%). Наукова новизна роботи полягає в комплексному аналізі ІПСО Росії в динаміці 2022–2025 років, з урахуванням реального часу (станом на вересень 2025 року), де вперше інтегровано дані з соціальних мереж (X) для вивчення поведінкових патернів та резилієнтності. На відміну від попередніх досліджень (наприклад, Туранського чи робіт НАТО про когнітивну війну), ця робота акцентує на гуманному аспекті – психологічних наслідках для цивільного населення – та пропонує оригінальну класифікацію кейсів як «панічно-деморалізаційних операцій», що поєднує військові дії з інформаційними наративами.

Новизна також у рекомендаціях: розвиток медіаграмотності через освітні програми, вдосконалення контрпропаганди з використанням AI для фактчекінгу та міжнародна співпраця для моніторингу кіберзагроз. Це не тільки теоретичний внесок, але й практичний інструментарій для посилення інформаційної безпеки України в умовах тривалої війни.

Практичне значення результатів полягає в рекомендаціях для державних органів, громадських організацій та міжнародних партнерів. Зокрема, пропонується впровадження національної програми медіаграмотності (інтеграція в шкільну освіту), створення єдиного центру контрпропаганди при Міністерстві цифрової трансформації та посилення співпраці з НАТО для обміну даними про кібератаки. Ці заходи можуть знизити вразливість суспільства до ІПСО, як показують успішні приклади «Пунктів незламності» чи кампаній «Повернись живим». У ширшому сенсі, робота підкреслює, що перемога в інформаційній війні – це не тільки технології, але й людська солідарність, яка робить націю незламною.

З цих висновків випливають такі напрями для майбутніх досліджень: 1. Довгострокові психологічні наслідки ІПСО: Вивчення впливу на ментальне здоров'я населення (наприклад, посттравматичний стрес від паніки), з використанням лонгітюдних опитувань та нейронаукових методів, щоб розробити програми реабілітації.

2. Роль штучного інтелекту в еволюції ІПСО: Аналіз використання AI для генерації deepfakes та персоналізованої пропаганди, з порівнянням ефективності в різних конфліктах (Україна vs. Тайвань), для прогнозування майбутніх загроз.

3. Порівняльний аналіз резилієнтності суспільств: Зіставлення досвіду України з іншими країнами (Грузія, Балтія, Ізраїль), фокусуючи на факторах, що посилюють опір (медіаграмотність, волонтерство), для створення універсальної моделі протидії гібридним війнам.

4. Ефективність контрзаходів: Емпіричне тестування запропонованих рекомендацій (наприклад, А/В-тестування контрнаративів у соцмережах), з вимірюванням КРІ (охоплення, зміна думки) для оптимізації державної політики.

5. Етичні та правові аспекти: Дослідження міжнародного регулювання ІПСО (наприклад, через ООН), з акцентом на баланс між свободою слова та

захистом від маніпуляцій. Ці напрями не тільки продовжать науковий дискурс, але й внесуть вклад у практичну безпеку в епоху інформаційних війн. Як автор, я сподіваюся, що ця робота стане кроком до миру, де правда переможе пропаганду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажіотаж в аптеках: кияни масово скуповують калію йодид, побоюючись аварії на ЗАЕС. *КІЇВ24*. Без дати. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yTkoazJF8cM>
2. Баркар Д. Яку роль в атаках на ТЦК відіграли анонімні телеграм-канали та медіа. *Інститут масової інформації (ІМІ)*. 14 лютого 2025. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/yaku-rol-v-atakah-na-ttsk-zigraly-anonimni-telegram-kanaly-ta-media-i66638>
3. Барсукова О. 82% українців вірять у перемогу України. Опитування. *Українська правда*. 4 березня 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/4/247662/>
4. Більовський І., Кулажський В., Козачок В. Роль інформаційно-психологічного впливу в інформаційній боротьбі. *Соціальна психологія*. 2006. № 1 (15). С. 162–170.
5. Бучин М., Курус Ю. Інформаційна війна Росії проти України: особливості та механізми протидії. *Гуманітарні візії*. 2018. Вип. 4. № 1. С. 56–62.
6. Веденєєв Д. В., Семенюк О. Г. Організаційно-управлінський механізм розбудови та діяльності структур інформаційно-психологічного протиборства Збройних Сил України (2007–2021 рр.). *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 147–152.
7. Вигівська О., Шишкін С. Маніпуляція і спротив: інформаційно-психологічна складова російсько-української війни. *Сучасна війна: гуманітарний аспект: збірник матеріалів ІХ Міжнародної наукової конференції*. Харків: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2025. С. 186–188. URL: https://hups.mil.gov.ua/wp-content/uploads/admission-university/Zagalno-universitet-kafedri/kafedra-psikhologii/Suchasna_vijna_2025.pdf#page=186

8. Вовк С. О. Створення альтернативної реальності: стратегія російської пропаганди в контексті російсько-української війни. *Політикус*. 2023. Вип. 5. С. 14–17. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-5.2>
9. Воробйов І. В. Інформаційно-психологічна зброя як самостійний засіб ведення інформаційно-психологічної війни. *Системи озброєння і військова техніка*. 2010. № 1(21). С. 141–144.
10. Гаврилечко Ю. ІПСО: від античності до сьогодення. *Вежа*. 23 листопада 2023. URL: <https://vezha.com.ua/psychologiya/ipso-vid-antychnosti-do-sogodennya/>
11. Гідзинська І. «Нас підло нараховують». Аноніми і боти звинувачують Україну в продажу електроенергії зі знищених Росією ТЕС. *Texty.org.ua*. 03 липня 2024. URL: <https://texty.org.ua/articles/112852/nas-pidlo-narahovuyut-anonimy-i-boty-zvynuvachuyut-ukrayinu-u-prodazhi-elektroenerhiyi-zi-znyshenyh-rosiyeyu-tes/>
12. Голуб О. 11 років пропаганди: як Кремль змінював інформаційну стратегію в Криму. *Інститут масової інформації*. 10.03.2025. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/11-rokiv-propagandy-yak-kreml-zminyuvav-informatsijnu-strategiyu-v-krymu-i67079>
13. Горбулін В. П., Додонов О. Г., Ланде Д. В. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. Київ: Інтертехнологія, 2009. 164 с.
14. Гула Р., Голота А. «Доктрина Герасимова»: «керований хаос» у воєнній теорії епохи постмодерну. *Воєнно-історичний вісник*. 2021. № 1(39). С. 140–155. DOI: 10.33099/2707-1383-2021-39-1-140-155
15. Гундертайло Ю. Д. Безпорадність навчена. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/>
16. Д'яконов І. ISW: Заяви Путіна про нові удари «Орешніком» – пусті залякування. *Українська правда*. 30 листопада 2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/11/30/7486988/>

17. Дерев'янка Е. ІПСО в українському інфопросторі: як розпізнати та протидіяти. *PRESSA: Асоціація професійних журналістів та рекламистів України*. 12 грудня 2023. URL: <https://pressassociation.org.ua/ua/ipso-v-ukra%D1%97nskomu-infoprostori/>
18. Дубов Д. В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 9–23. URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/dubov.pdf>
19. Заборовський В. В., Желтобородов О. М. Формування основ інформаційно-психологічного впливу на супротивника у війнах першого та другого поколінь. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2009. Вип. 2 (20). С. 141–145.
20. Задирака К., Пилипенко А. Які «больові точки» використовувала російська пропаганда у 2024 році, щоби впливати на українців. *Детектор media*. 29 грудня 2024. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplyvi/post/37083/2024-12-29-yaki-bolovi-tochky-vykorystovuvala-rosiyska-propaganda-u-2024-rotsi-shchoby-vplyvaty-na-ukraintsiv/>
21. Задирака К. «Атлантисти планують ядерний апокаліпсис»: як пропаганда залякує українців «Орешніком» і не тільки. *Детектор media*. 30 листопада 2024. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplyvi/post/36864/2024-11-30-atlantysty-planuyut-yadernyy-apokalipsys-yak-propaganda-zalyakuie-ukraintsiv-orieshnikom-i-ne-tilky/>
22. Звільнення Залужного викликало хвилю абсурдних російських фейків. *Укрінформ*. 14.02.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-factcheck/3827093-zviltanna-zaluznogo-viklikalo-hvilu-absurdnih-rosijskih-fejkiv.html>
23. Золотухін Д. Нова доктрина комунікацій України. *Укрінформ*. 28.03.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3441917-nova-doktrina-komunikacij-ukraini.html>

24. Інформаційно-психологічна операція що це таке і як з цим працює росія. 6262 сайт міста Слов'янська. 27 квітня 2022. URL: <https://www.6262.com.ua/news/3377832/informacijno-psihologicna-operacia-so-ce-take-i-ak-z-cim-pracue-rosia>
25. Інформаційно-психологічні операції як сучасний інструмент геополітики. Глобальна організація союзницького лідерства. URL: <https://goalint.org/informacijno-psixologichni-operacii-yak-suchasnij-instrument-geopolitiki>
26. ПІСО в українському інфопросторі: як розпізнати? *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/05/ipso-v-ukrayinskomu-infoprostorii-yakrozpiznaty/>
27. Качинський А. Б., Ланде Д. В., Новіков О. М. Теоретико-графові моделі інформаційно-психологічних війн. Моделювання ментальної війни із застосуванням генеративного штучного інтелекту: навч. посіб. Київ: ТОВ «Інжиніринг», 2025. 242 с.
28. Клаузевіц К. фон. Про війну. Частина перша. Львів: Астролябія, 2015.
29. Козловська Л. В., Кубіцький Р. О., Ільченко О. С. Інформаційно-психологічні операції Америки під час другої світової війни та їх вплив на українських емігрантів. *Морська безпека та оборона*. 2023. № 2. С. 86–91. DOI: <https://doi.org/10.32782/msd/2023.2.13>
30. Команда «Вокс Україна». Огляд провокацій та дезінформацій рф. Частина 1. *VoxUkraine*. URL: <https://voxukraine.org/oglyad-provokatsij-ta-dezinformatsiyi-rf>
31. Крайнікова Т., Прокопенко С. Хвилі дезінформації в гібридній російсько-українській війні. *Актуальні питання масової комунікації*. 2023. Вип. 33. С. 12–25. DOI: <https://doi.org/10.17721/CIMC.2023.33.12-25>
32. «Кремлівська гідра»: 300 телеграм-каналів, які отруюють український інфопростір. *Detector.media*. 14.12.2022. URL:

- <https://detector.media/monitorynhinternetu/article/205954/2022-12-14-kremlivska-gidra-300-telegram-kanaliv-yakiotruyuyut-ukrainskyu-infoprostir>
33. Кубіцький С. О. Інформаційно-психологічне забезпечення сучасної війни. *Вісник Національної академії оборони*. 2009. № 5(13). С. 56–61.
 34. Куніцький О. Як Україна протистоїть дезінформаційним кампаніям РФ. *Deutsche Welle*. 14 травня 2024. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-ukraina-protistoit-dezinformacijnim-kampaniam-rf2-a-69041027/a-69041027>
 35. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції. Київ: КНТ, 2006. 280 с.
 36. М'ясищев О., Коваленко О., Раєвський Д. «Залужний заявив про держпереворот і пригрозив Зеленському». ЩО? Та звісно, ні! Просто росіяни запустили два дівфейки з головкомом, а ми їх розібрали. *Бабель*. 8 листопада 2023. URL: <https://babel.ua/texts/100408-zaluzhniy-zayaviv-pro-derzhperevorot-i-prigroziv-zelenskomu-shcho-ta-zvisno-ni-prosto-rosiyani-zapustili-dva-dipfeyki-z-golovkomom-a-mi-jih-rozibrali-shtuchniy-i-vlasniy-intelekt-nam-u-pomich>
 37. Мороз Ю. Інформаційно-психологічні операції в умовах ведення гібридної війни. *Вісник Львівського університету*. 2016. Вип. 38. С. 97–105.
 38. Нарис теорії і практики інформаційно-психологічних операцій / М. Т. Дзюба, Я. М. Жарков, І. О. Ольховой, М. І. Онищук. Київ: ВІТІ НТУУ “КПІ”, 2006. 471 с.
 39. Онищук М. І. Протидія інформаційно-психологічному впливу противника: навч.-метод. посібник. Київ: НАОУ, 2002. 36 с.
 40. Основні наративи які просуває російська пропаганда з приводу катастрофи на Каховській ГЕС. *Центр протидії дезінформації*. 06.06.2023. URL: <https://cpd.gov.ua/announcement/osnovni-naratyvy-yaki-prosuvaye-rosijska-propaganda-z-pryvodu-katastrofy-na-kahovskij-ges/>

41. Остроухов В. В., Петрик В. М., Присяжнюк М. М. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти): підручник. Київ: КНТ, 2010. 776 с. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/364-nformatsyna-bezpekaostrouhov-vv.html>
42. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). *Разумков центр*. 07 лютого 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>
43. Петрик В. Сутність і особливості проведення спеціальних інформаційних операцій та акцій інформаційного впливу. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2009. № 3(6). С. 71–75.
44. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. *Юридичний журнал*. 2009. № 5. С. 122-134.
45. Певцов Г. В., Залкін С. В., Сідченко С. О., Хударковський К. І. Інформаційно-психологічні операції Російської Федерації в Україні: моделі впливу та напрями протидії. *Наука і оборона*. 2015. № 2. С. 28–32.
46. Певцов Г. В., Пачек П., Касьяненко М. В., Хударковський К. І. та ін. Методичний підхід до вибору засобу масової комунікації для здійснення інформаційного (психологічного) впливу. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2021. № 3 (44). С. 29–36. DOI: <https://doi.org/10.30748/nitps.2021.44.04>
47. Понад 100 днів війни: як Україна протистояла атакам на кіберфронті. *Eset*. 07.06.2022. URL: <https://www.eset.com/ua/about/newsroom/press-releases/malware/boleye-100-dney-voyny-kak-ukraina-protivostoyala-atakam-na-kiberfronte/>
48. Почепцов Г. Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2017. 258 с.

49. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Києво-Могилянська академія, 2015. 496 с.
50. Прибілев Ю., Базарний С., Завтонов О. Методичний підхід щодо оцінювання ефективності психологічної операції. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2025. № 2 (53). С. 130–137. DOI: 10.33099/2311-7249/2025-53-2-130-137
51. Результати всеукраїнського опитування КМІС з питань війни і миру. *Київський міжнародний інститут соціології*. 16 вересня 2025. URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1551&page=1#_ftn1
52. Савчук А. Нова концепція зовнішньої політики Росії: ризики для України. *Українська правда*. 12 квітня 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/04/12/7397567/>
53. Самигін С. Громадянська війна в Іспанії: «іхтамнети» або перші «іхтамнети». *Український тиждень*. 14 грудня 2018. URL: <https://tyzhden.ua/hromadianska-vijna-v-ispanii-x-tamniety-abo-pershi-ikhtamniety/>
54. Самигін Д. Терор як покликання: як з 2014 втілювалася «Доктрина Герасимова». *Spravdi*. 28 липня 2022. URL: <https://spravdi.org/terror-yak-poklykannya-yak-z-2014-vtilyuvalasya-doktryna-gerasymova/>
55. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна; Нац. ін-т стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
56. Слюсаревський М., Чуніхіна С., Найдьонова Л. (ред.). Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд. Київ: Талком, 2022. URL: <https://surl.lu/oqaamg>
57. Смольц С. П. Інформаційна війна як чинник формування суспільного буття. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2011. Вип. 3. С. 70–74.

58. Старовойт Т. Синдром вивченої безпорадності. Чому ми втрачаємо контроль над власним життям. *Ґрунт*. URL: <https://grnt.media/other/syndrom-vyvchenoyi-bezporadnosti/>
59. Стеценко С. До чого тут «Pravda» і TikTok? Дослідники виявили російську мережу фейкових медіа. *Радіо Свобода*. 16 квітня 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rf-merezha-feykovykh-media-pravda-dezinformatsiya-tiktok/33387509.html>
60. Странніков А. М. Інформаційна боротьба у воєнних конфліктах другої половини ХХ століття: монографія. Київ: Альтерпрес, 2006. 192 с.
61. Сунь-цзи. Мистецтво війни. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015.
62. Талішинський Е. Інформаційно-психологічна війна в контексті війни між Азербайджаном та Вірменією. *Емінак: Науковий щоквартальник*. 2024. № 4(44). С. 231–247. DOI: 10.33782/eminak2023.4(44).68
63. Твердохліб Ю. Теоретичні підходи до дослідження інформаційно-психологічних операцій. *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*. 2019. Vol. 2, Iss. 2. С. 122–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/epstphsps_2019_2_2_16
64. Толубко В. Б., Рось А. О. Складові інформаційної боротьби. *Наука і оборона*. 2002. № 2. С. 23–28.
65. Требін М. Інформаційне суспільство. Війни нової епохи. *Віче*. 2002. № 4 (121). С. 64–68.
66. Трифоненко К. Війна наративів: як Росія маніпулює інфопростором в Україні та Європі. *Sestry*. 23 грудня 2024. URL: <https://www.sestry.eu/statti/viyna-narativiv-yak-rosiya-manipulyuie-infoprostorom-v-ukrayini-ta-ievropi>
67. Туранський М. О. Інформаційно-психологічні операції в гібридній війні: історіографічний аспект. *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*. 2018. № 1. С. 111–121. DOI: 10.31651/2076-5908-2018-1-111-121

68. Указ Президента України №106/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації». 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37421>
69. Федонюк С. В. Інформаційно-психологічні операції на геополітичній арені: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2024.
70. Федонюк С. В. Інформаційно-психологічні операції в геополітиці: практикум для студентів-міжнародників. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2024. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24645/1/prakt_ipo.pdf
71. Фейк: Зеленський закликав українців скласти зброю. *Детектор медіа*. 3 березня 2022. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/29099/2022-03-03-feyk-zelenskyu-zaklykav-ukraintsiv-sklasty-zbroyu/>
72. Фісун А. О. Теоретично-категоріальне осмислення поняття «інформаційна війна». *Інформаційне суспільство*. 2011. Вип. 13. С. 43–48.
73. Худолій А. О. Інформаційна війна 2014-2022 рр.: монографія. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 208 с.
74. Центр протидії дезінформації при РНБО України. *Центр протидії дезінформації*. URL: <https://cpd.gov.ua>
75. Шемаєв В. М. Когнітивна війна як складова сучасної гібридної війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 306–309. URL: http://lsej.org.ua/7_2024/75.pdf
76. Шульська Н. М., Букіна Н. В., Адамчук Н. В. Типологічні маркери інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) в умовах війни в медіа. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73), № 1, ч. 2. С. 278–284. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/42>

77. Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Кевлюк І. В. Наративи формування зневіри як вияв ворожої інформаційно-психологічної операції: на матеріалі мови ЗМІ. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73), № 2, ч. 2. С. 151–158. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.2/25>
78. Що таке ІПСО, чому важливо це знати і які операції зараз проводить Росія проти України. *Тиждень*. 5 березня 2022. URL: <https://tyzhden.ua/shcho-take-ipso-chomu-vazhlyvo-tse-znaty-i-iaki-operatsii-zaraz-provodyt-rosiia-proty-ukrainy/>
79. Як російські спецоперації намагаються зірвати мобілізацію в Україні. *Spravdi*. 07 серпня 2024. URL: <https://spravdi.org/yak-rosijski-speczoperacziyi-namagayutsya-zirvaty-mobilizacziyu-v-ukrayini/>
80. Almonte J. Psych-Ops: 21st-Century Warfare Through the Use of Misinformation and Disinformation on Social Media. *Journal of High Technology Law*. April 4, 2022. URL: <https://sites.suffolk.edu/jhtl/2022/04/04/psych-ops-21st-century-warfare-through-the-use-of-misinformation-and-disinformation-on-social-media/>
81. Amnesty International. Ukraine: Unlawful Attacks on Civilian Infrastructure in Chernihiv. London: Amnesty International, 2025. 28 p.
82. Arton L. Cognitive Warfare in the Digital Age: Implications for EU Security Policy. *International conference knowledge-based organization*. 2025. Vol. XXXI, № 1. DOI: 10.2478/kbo-2025-0001
83. Bachmann S.-D., Putter D., Duczynski G. Hybrid warfare and disinformation: A Ukraine war perspective. *Global Policy*. 2023. 14(5). Pp. 858–869. DOI: 10.1111/1758-5899.13257
84. Barnett F. R. Political warfare and psychological operations: Rethinking the US approach / F. R. Barnett, C. Lord (Eds.). National Defense University Press, 1989. 256 p.

85. Bekes M. PSYOP Psychological warfare strategies used throughout history. *Mario Bekes*. URL: <https://www.mariobekes.com.au/psyop-psychological-warfare-strategies-used-throughout-history/>
86. Beninga J. A History of Modern-Day Psychological Warfare and Operations. *Psywarrior*. URL: <https://www.psywarrior.com/ModernDayPSYOPBeniga.html>
87. Claverie B., Prébot B., Buchler N., Du Cluzel F. Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance. *NATO Innovation Hub*. 2022. URL: <https://hal.science/hal-03635930/document>
88. Connable B., McNerney M. J. et al. Will to Fight: Returning to the Human Fundamentals of War. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2019. URL: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10040.html
89. CYBER DIGEST: Огляд подій в сфері кібербезпеки, лютий 2023. *Національний координаційний центр кібербезпеки*. URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9A/2023/Cyber%20digest_February_2023_UA.pdf
90. Deppe C., Schaal G. Cognitive Warfare: A Conceptual Analysis of the NATO ACT Exploratory Concept. *Frontiers in Big Data*. 2024. Vol. 7. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/big-data/articles/10.3389/fdata.2024.1452129/full>
91. FM 3-05.301 Psychological Operations Tactics, Techniques, and Procedures. 2003, Dec. URL: <https://fas.org/irp/doddir/army/fm3-05-301.pdf>
92. How Russia targets Ukrainians' hearts and minds through their phones. *The Times*. 5 August 2025. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/russia-targets-ukrainians-phones-29zl8fb3v>
93. Kyryliuk O., Shulska N., Zinchuk R., Demeshko I., Nesterenko T., Volchanska H., Fenko N. Toolkit for the Formation of Narrative Strategies of the Russian-Ukrainian War (Using the 2022–2023 Media Language as an Example). *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. Issue 1. Special

- Issue XXXIV. P. 163–171. URL:
http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130134/papers/A_22.pdf
94. Lasswell H. D. Propaganda Technique in the World War. New York: Peter Smith, 1938. URL:
<https://dn710600.ca.archive.org/0/items/PropagandaTechniqueInTheWorldWar/Propaganda%20Technique%20In%20the%20World%20War.pdf>
95. Liddell Hart B. H. Strategy: The Indirect Approach. London: Faber and Faber, 1967. URL:
<https://archive.org/details/strategyofindire035126mbp/page/n17/mode/2up>
96. Modrzejewski Z. Psychological operations after the Second World War. *Security and Defence Quarterly*. 2016. 12(3). P. 74–99. DOI:
 10.35467/sdq/103237
97. Mouton F., Pillay K., van 't Wout C. The Technological Evolution of Psychological Operations Throughout History. *Human Aspects of Information Security & Assurance: proceedings of the Tenth IFIP WG 11.12 International Symposium (HAISA 2016)*. Frankfurt, Germany, 2016. P. 1–11. URL:
https://www.researchgate.net/publication/306354998_The_Technological_Evolution_of_Psychological_Operations_Throughout_History
98. Noelle-Neumann E. The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin. Chicago: University of Chicago Press, 1984. URL:
<https://labiblioteca.mx/llyfrgell/2576.pdf>
99. Pastor-Galindo J., Nespoli P., Ruipérez-Valiente J. A., Camacho D. Influence Operations in Social Networks. *arXiv preprint arXiv:2502.11827*. 2025. URL:
<https://arxiv.org/html/2502.11827v1>
100. Political warfare and psychological operations: rethinking the US approach / ed. by F. R. Barnett, C. Lord. Washington, DC: National Defense University Press, 1989. 242 p. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/139664/1989-01_Political_Warfare_8-Chap.pdf

101. Qualter T. H. *Propaganda and Psychological Warfare*. New York: Random House, 1962. 176 p. URL: <https://archive.org/details/propagandapsycho00qual/page/n9/mode/2up>
102. Rating Group. Рейтинг Моніторинг, 26-та хвиля: Суспільно-політичні настрої населення (10-11 лютого 2024). *Rating Group*. 2024. URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/rejting-monitoring-26-ta-hvilya-2024>
103. Romero L. How a Purported Fact-Checking Site Spreads Russian Propaganda. *Global Investigative Journalism Network (GIJN)*. September 1, 2022. URL: <https://gijn.org/tag/war-on-fakes/>
104. Russia's Psychological Warfare Against Ukraine. *The Atlantic*. URL: <https://www.theatlantic.com/podcasts/archive/2024/05/russias-psychologicalwarfare-against-ukraine/678459/>
105. Rust O. 12 Psychological Warfare Strategies Used Throughout History. *The Collector*. Dec 5, 2022. URL: <https://www.thecollector.com/psychological-warfare-strategies/>
106. Sánchez de Rojas Díaz E. The Technological Evolution of Psychological Operations Throughout History. *ResearchGate*. 2016. 14 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/306354998_The_Technological_Evolution_of_Psychological_Operations_Throughout_History
107. Scott M. Graffius. Mind Games and Master Plans: How PsyOps Exploit Psychological Phenomena. *Scottgraffius.com*. 25 June 2025. URL: <https://www.scottgraffius.com/blog/files/tag-information-warfare.html>
108. Sîrbu J., Sîrbu A. Strategic Communication as an Antidote to Disinformation and Psychological Operations. *Knowledge-Based Organization*. 2025. Vol. 31, no. 1. P. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.2478/kbo-2025-0001>
109. Smelser N. J. *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press, 1965. URL: <https://archive.org/details/theoryofcollecti00smel/page/n7/mode/2up>

110. Spravdi. Як російські спецоперації намагаються зірвати мобілізацію в Україні. *Spravdi*. 07 серпня 2024. URL: <https://spravdi.org/yak-rosijski-speczoperacziyi-namagayutsya-zirvaty-mobilizacziyu-v-ukrayini/>
111. The Economist. The Kremlin's blitz to make Ukraine "go dark". *The Economist*. 26 October 2025. URL: <https://www.economist.com/europe/2025/10/26/the-kremlins-blitz-to-make-ukraine-go-dark>
112. Thomas T. L. Russia's Reflexive Control Theory and the Military. *Journal of Slavic Military Studies*. 2004. 17. Pp. 237–256. DOI: 10.1080/13518040490450529
113. Tracy J. M. 100 years of subterfuge: the history of Army psychological operations. *US Army*. June 28, 2018. URL: <https://www.worldwar1centennial.org/index.php/communicate/press-media/wwi-centennial-news/3993-a-centennial-of-subterfuge-the-history-of-army-psychological-operations.html>
114. Whitley G. PSYOP Operations in the 21st Century. 2000. 38 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA378002.pdf>